

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Role římské armády v politické nestabilitě Západu v 5. století n. l.

Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Doležal, Ph.D.

Autor práce: Markéta Sekaninová

Studijní obor: Historie

Ročník: 3.

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedené v seznamu citované literatury.

Dále prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam průběhu obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Plané nad Lužnicí dne 1. 5. 2020

.....

Markéta Sekaninová

Poděkování

V první řadě děkuji vedoucímu mé kvalifikační práce, PhDr. Stanislavu Doležalovi, PhD. za veškeré rady, materiály, zpětnou vazbu, trpělivost a podporu, kterou mi po dobu vzniku mé práce poskytoval a již si velmi vážím. Dále chci poděkovat svému snoubenci a přátelům nejen z Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Anotace

Práce se zabývá obdobím let 395 - 476 v západořímské říši a klade si za cíl poukázat na souvislost politické nestability a stavu římské armády v tomto období. Za tímto účelem sleduje kariéry jednotlivých uzurpátorů v 5. století na Západě, z nichž většina pocházela právě z řad římské armády. Práce se pokusí dát do spojitosti tuto politickou nestabilitu s migracemi germánských kmenů a jejich nápoem na Západ v podobě barbarizace římské armády. Předmětem zkoumání bude rovněž otázka, proč byl politický vývoj na Východě příznivější a umožnil přežití říše do dalších staletí, zatímco západní císařství zaniklo.

Klíčová slova: Západořímská říše, armáda, uzurpace

Abstract

This thesis follows a period between 395 – 476 AD and aims to refer to the connection of political stability and the state of the Roman army in the very last century of the Western Roman Empire's existence. This will be done by research of individual usurpers in the 5th century because most of them come from the Roman army. The thesis will further analyse the connection of said stability with migrations of Germanic tribes and their brunt on the West through the barbarization of the Roman army. A question of why the political development in the East was more stable and why the Western Roman Empire perished in the process of the 5th century will also be examined.

Key words: Western Roman Empire, army, usurpations

Obsah

Úvod a definice pojmů	1
1 Římská armáda v pozdní antice	5
1.2 Diocletianovy a Constantinovy armádní reformy	6
1.3 Barbarizace římské armády	6
1.4 Struktura a organizace pozdně římské armády	8
1.5 Propojení armády a uzurpátorů	10
2 Římská říše na konci 4. a na začátku 5. století n. l.	12
2.1 Theodosius I. a uzurpace Magna Maxima	12
2.2 Principy nástupnictví ve 4. a 5. století	14
2.3 Dějiny západořímské a východořímské říše v 5. století n. l.	16
3 Uzurpace v užším slova smyslu	20
3.1 Uzurpace na začátku 5. století v Británii.....	20
3.2 Jovinus (411/412 – 413).....	25
3.3 Heraclianus (413).....	26
3.4 Joannes (423 – 425)	30
3.5 Petronius Maximus (455).....	32
3.6 Avitus (455 – 456)	33
3.7 Arvandus (468)	36
3.8 Romanus (470).....	37
4 Uzurpace v širším slova smyslu.....	38
4.1 Gerontius a Maximus (409/410/411, 420 – 421?).....	38
4.2 Alarich a Priscus Attalus (409 – 410, 414 – 416)	40
5 Legitimní císaři, jimž se nedostalo uznání Východu	42
Závěr	45
Bibliografie	47
Prameny vydané v češtině.....	47

Prameny v anglickém překladu.....	47
Prameny v latinském originále.....	48
Odborná literatura	48

Úvod a definice pojmů

Předkládaný text se zabývá upadající stabilitou císařské moci západořímské říše v 5. století n. l. v souvislosti s vývojem pozdně antické západořímské armády. Na tuto souvislost se text snaží poukázat ve spojitosti s tím, že velký počet uzurpátorů ve sledované době byl tvořen armádními činiteli.

Na následujících stranách bude práce s pojmy „uzurpátor“ a „uzurpace“ v kontextu politiky západořímské říše pracovat mnohokrát, proto je vhodné si je napřed definovat. Uzurpátor nebo jinak řečeno uchvatitel je někdo, kdo si nárokuje – v našem případě – císařskou moc, aniž by na ni měl legální nárok. Akt uzurpace pak může spočívat jak v nárokování si moci nad konkrétním územím, tak v pokusu zajistit si pro sebe celou západořímskou říši. Zároveň se činy uzurpátorů vyznačují také jistou snahou zajistit si pro sebe a popřípadě i pro své potomky legitimitu – například Constantinus III. přejmenoval své dva syny na Constanta a Juliana, aby tak zdůraznil návaznost na dynastii císaře Constantina Velikého ze 4. století n. l. Situace Constantina III. navíc byla specifická tím, že se snažil vystupovat jako spojenec legitimní dynastie a jako jednomu z mála se mu také na krátký čas uznání ze strany císaře Honorio dostalo. Fenomén uzurpace jako takové jistě nebyl v 5. století ničím novým, je však pozoruhodné, kolik uzurpátorů se objevilo pouze během vlády císaře Honorio. Obecně platí, že uzurpátor se legitimním mohl stát dvěma způsoby. Zaprvé, byl uznán jako spoluvládce legitimního císaře nebo zadruhé, zvítězil v občanské válce a ovládl celou říši. Cílem uzurpátora bylo tak či onak získání a udržení si legitimacy.¹

Uzurpátory, kterými se práce bude zabývat, lze rozdělit do několika kategorií. První z nich je uzurpace v užším slova smyslu, kdy uzurpátor usiluje o získání a legitimizaci císařské autority z vlastní vůle a pro svou vlastní osobu, popřípadě pro sebe a členy blízké rodiny. V případě 5. století však není zcela jednoduché do této kategorie konkrétní uzurpace jednoznačně zařadit. Zvláště se to týká případů Marca, Gratiana a Constantina III., kdy neznáme přesné motivace, které tyto osoby vedly k prohlášení se císařem. Další komplikace pak nastává v případě Heracliana, u něhož si zase nejsme jisti, zda vůbec byl uzurpátor.

¹ Joachim Szidat, *Usurpator tanti nominis. Kaiser und Usurpator in der Spätantike (337 – 476 n. Chr.)*, Stuttgart 2010, s. 43.

Další podkategorií je uzurpace v širším slova smyslu. Jedná se o případ, kdy je k moci pozvednut někdo, kdo je fakticky ovládnut a jehož moc závisí na přízni někoho jiného. Jako konkrétní příklad jmenujme Maxima, jehož k moci pozvednul generál Gerontius, či Prisca Attala, za níž stál Alarich, který si jmenováním vlastního císaře toužil zajistit vyjednávací pozici s císařem Honoriem.

Specifická podkategorie se pak zabývá situacemi, kdy jsou uchazeči o císařskou moc de facto legitimní, pokud jde o západořímskou říši, avšak nedošli uznání ze strany východního císaře. Striktně vzato se tedy o uzurpaci nejedná, tato situace však dokládá úpadek císařské autority v západořímské říši.

Definice pojmu uzurpátor se opírá o práci profesora Joachima Szidata, „Usurpator tanti nominis. Kaiser und Usurpator in der Spätantike (337 – 476 n. Chr.)“, jehož názory korespondují s postoji některých antických autorů.²

Cílem je rekonstrukce pohnutek a motivací, které vedly až k uzurpaci císařské moci v období 5. století našeho letopočtu na území západořímské říše a analýza pozadí uzurpace za účelem rozčlenění do tří zmíněných kategorií. Metodologicky se předkládaná bakalářská práce opírá především o metodu biografickou, přímou a komparativní. Práce je rozdělena do pěti kapitol, z nichž první pojednává o vývoji římské armády, její struktuře a pozoruhodném fenoménu barbarizace. Druhá kapitola se soustředí na principy císařské moci ve 4. a 5. století a dějiny obou říší v 5. století n. l. Tři následující kapitoly pak tvoří jádro práce.

Pramenná základna je pro dané téma ve sledovaném období naneštěstí poněkud chudá. Pro začátek 5. století se lze opřít o sedmou knihu Orosiových „Dějin proti pohanům“, které pojednávají o období od stvoření světa do roku 417, či o Zósimovy „Stesky posledního Římana“, které však končí rokem 409. V několika případech proto můžeme o pozadí a záměrech uzurpací pouze spekulovat. Práce se rovněž opírá o prameny, jako je „Kronika Hydatiova“, jejímž autorem je biskup Hydatius působící v hispánské Aquae Flaviae, pokračovatel kroniky svatého Jeronýma. Hydatiova kronika končí rokem 468. Dalším využitým pramenem je „Kronika Marcellina Comita“, dalšího Jeronýmova pokračovatele, která je dovedena až do roku 534. Trojici kronik, z nichž práce čerpá, pak uzavírá dílo Prospera z Aquitánie končící rokem 455.

² Zósimos, Stesky posledního Římana II. 42 – 43 (Praha 1983, s. 81 – 82); Jordanes, Římské dějiny 335 – 336 (Praha 2012, s. 178).

Jejich zprávy je však nutno doplňovat dalšími prameny – pro historii Galie a osobnosti, jimiž se práce zabývá, je přínosem Řehoř z Tours a jeho spis o dějinách Franků³ nebo básně a panegyriky Sidonia Apollinaria. O některých událostech se také zmiňují autoři církevních dějin – Evagrius Scholasticus, který však žil a tvořil až v 6. století, Socrates Scholasticus navazující svými Církevními dějinami na Eusebia z Kaisareie, Sózomenos z Gazy (rovněž pokračovatel Eusebia) a Filostorgios, z nichž díla obou posledně jmenovaných končí rokem 425. Celkový obraz 5. století pak dotváří fragmenty Olympiodórova historického spisu, který se zachoval ve výpiscích byzantského patriarchy Fotia žijícího v 9. století a Jordanovy Gótské dějiny a Římské dějiny. Jordanes však, stejně jako Evagrius, žil až v 6. století a své dvě historické práce tak píše retrospektivně.

Pro kapitulu o vojenství byl použit Vegetiův spis „Nárys vojenského umění“, který je však bohužel, jak ještě bude zřejmé dále, značně nespolehlivý – neznáme přesné období, ve kterém autor žil a o němž se ve svých čtyřech knihách zmiňuje. Pozoruhodným dokumentem je Notitia dignitatum omnium tam civilium quam militarium, dílo neznámého autora zabývající se organizací pozdně antického římského vojska. Naneštěstí se jedná pouze o výčet hodností a umístění jednotek a pro zachycení vývoje a postupných změn v římské armádě tak naneštěstí není pramen použitelný. Četné informace naopak poskytuje „Soumrak říše římské“ Ammiana Marcellina, obsáhlé dílo o jednatřiceti knihách, z nichž se bohužel zachovaly pouze knihy 14 – 31 pokrývající roky 353 – 378. Ammianus jakožto bývalý voják zaznamenává vojenské i politické dějiny, zahraniční tažení a palácové intriky na císařském dvoře.

Odbornou literaturu, jež byla při psaní práce použita, lze rozdělit na dvě skupiny – českou a zahraniční. Pokud jde o tu česky psanou, autorka se opírá především o syntetizující publikaci vzniklé ze spolupráce Jana Buriana a Pavla Olivy, „Civilizace starověkého Středomoří“. Dále je potřeba vyzdvihnout monografii Josefa Češky, „Zánik antického světa“, práci, která se soustředí na poslední století západořímské říše. V neposlední řadě je pak třeba zmínit „Interakce Gótů a římského impéria ve 3. – 5. století n. l.“ Stanislava Doležala, v nichž se autor zaměřuje na vzájemné ovlivňování římského a barbarského světa.

Co se týče cizojazyčné literatury, byly použity práce jako „Generalissimos of the Western Roman Empire“ od Johna O’Flynna, kde autor mapuje postupné přesouvání

³ Do češtiny přeloženo jako „O boji králů a údělu spravedlivých“.

vlivu na armádu z císaře na vysokou generalitu. K tématu vojenství je, sice již starší, avšak stále relevantní kniha Hugh Eltona, „Warfare in Roman Europe, AD 350 – 425“ z roku 1998. Elton se zde věnuje tématům, jako je barbarizace římské armády, její organizace nebo způsobům rekrutování nových vojáků. V kapitole o armádě byla taktéž použita publikace „Armáda starého Říma“ od Adriana Goldsworthyho, kde autor podává informace o vývoji římské armády od jejího vzniku až do 5. století n. l. Základní životní data jednotlivých zkoumaných osobností autorka čerpala z několikadílné monumentální práce Johna Martindalea, „The Prosopography of the Later Roman Empire“. A konečně pro definici pojmu uzurpace byla užitečná již zmíněná monografie Joachima Szidata, „Usurpator tanti nominis“.

Jednotlivým uzurpátorům doposud sice není dedikována žádná konkrétní monografie, existuje však množství článků pojednávající o možných motivacích a o pozadí jednotlivých uzurpací. Například John Drinkwater a Michael Kulikowski ve svých článcích⁴ o uzurpátorech v Británii a Galii předestírají množství scénářů, které mohly vyústit až v konečný pokus o uchvácení císařské moci. O afrických revoltách pojednávají články Jeroena Wijnendaelea⁵ a Stewarta Oosta,⁶ v nichž uvažují, zda zkoumané osoby vůbec byly uzurpátory a pokud ano, jaké motivy je k uzurpacím vedly. Stejně tak pojednává dnes již zesnulý německý badatel Ralf Scharf o hispánských a galských uzurpacích.⁷ Zajímavý pohled na legitimitu císařských dynastií a způsoby legitimizace pak nabízí studie Marka Humphriese.⁸

V rámci jednotlivých kategorií jsou jednotlivé sledované osobnosti seřazeny chronologicky.

⁴ John Drinkwater, *The Usurpers Constantine III (407-411) and Jovinus (411-413)*, *Britannia* 29, 1998, s. 268 – 298; Michael Kulikowski, *Barbarians in Gaul, Usurpers in Britain*, *Britannia* 31, 2000, s. 325 – 345.

⁵ Jeroen Wijnendaele, *The Career and ‘Revolt’ of Gildo, comes et magister utriusque militiae per Africam*, *Latomus: revue d'études latines* 76, 2017, č. 2, s. 385 – 402; Týž, *The Manufacture of Heraclianus' Usurpation (413 CE)*, *Phoenix* 71, 2017, č. 2, s. 138 – 156.

⁶ Stewart Oost, *The revolt of Heraclian*, *Classical Philology* 61, 1966, s. 236 – 242.

⁷ Ralf Scharf, *Der spanische Kaiser Maximus und die Ansiedlung der Westgoten in Aquitanien*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 41, 1992, č. 3, s. 374 – 384; Týž, *Jovinus – Kaiser in Gallien*, *Francia* 20, 1993, č. 1, s. 1 – 13.

⁸ Mark Humphries, *Family, Dynasty, and the Construction of Legitimacy from Augustus to the Theodosians*, in: Shaun Tougher (ed.) *The Emperor in the Byzantine World. Proceedings of the 47th Byzantine Spring Symposium, Cardiff 2014*, s. 13 – 27; Týž, *From Usurper to Emperor: The Politics of Legitimation in the Age of Constantine*, *Journal of Late Antiquity* 1, 2008, č. 1, s. 88 – 89.

1 Římská armáda v pozdní antice

Od svého vzniku až po zánik západořímské říše prošla římská armáda dlouhým a pozoruhodným vývojem. Republikánská armáda byla založena na odvodech římských občanů v časech ohrožení republiky a po ukončení vojenských akcí bývala zpravidla opět rozpuštěna. Tato praxe se projevila jako značně nevýhodná, neboť výcvik vojáků byl zdlouhavý a často také nedostatečný. Je nutné rovněž zdůraznit, že vojáci v této občanské armádě si výzbroj a výstroj opatřovali sami na vlastní náklady a navíc, jak říká britský historik Adrian Goldsworthy – armáda nepatřila mezi příležitosti k udělení kariéry.⁹ V období pozdní republiky se vlivem Mariových reforem profesionalizovala,¹⁰ když byl Gaius Marius v době svého konzulátu r. 107 př. n. l. pověřen vedením války s numidským princem Jugurthou. Tuto svou nově svěřenou pozici využil k reformě armády. Početní stavy se mu podařilo doplnit přerušením vazby mezi majetkem a službou v armádě, takže se nyní mohl stát členem každý občan republiky neohledně na své sociální postavení. Působení v armádě se tak stalo plnohodnotným povoláním.

Další vývoj pak nastal až v průběhu principátu, kdy se armáda stala hlavní oporou císařské moci, především za vlády Septimia Severa (193 – 211 n. l.). Septimius Severus na území Itálie, kde bylo dosud povoleno pobývat pouze pretoriánské gardě, trvale usadil jednu nově vytvořenou legii jakožto rezervu. Navíc zvýšil vojákům žold a zrušil zákaz uzavírání manželství v průběhu služby.¹¹ O další změny se ve 2. polovině 3. století zasloužil císař Gallienus (253 – 268 n. l.), který posílil mobilní jednotky římské armády umístěné v severní Itálii s hlavním štábem v Mediolanu (dn. Milán),¹² čímž položil základ pro pozdější vývoj těchto jízdních oddílů. Hlavním cílem Gallienových reforem se stal vznik záložních jednotek schopných rychlého přesunu do ohrožené oblasti.¹³ Z tohoto důvodu také Gallienus dával přednost jezdcům. V poslední třetině 3. století, za vlády císaře Aureliana (270 – 275 n. l.), pak došlo ke znásobení počtu obrněné jízdy, tzv. *cataphracti*, pro něž byla inspirací těžká jízda perské říše.¹⁴ Všechny tyto postupné změny pak vyústily v poslední třetině 3. století, kdy na reformy svých předchůdců navázali postupně Diocletianus (284 – 305 n. l.) a po něm Constantinus I. (306 – 337 n. l.).

⁹ Adrian Goldsworthy, *Armáda starého Říma*, Praha 2010, s. 7.

¹⁰ Tamtéž, s. 46.

¹¹ Tamtéž, s. 94 – 102.

¹² Michael Grant, *Dějiny antického Říma*, Praha 1999, s. 313.

¹³ Stanislav Doležal, *Interakce Gótů a římského impéria ve 3. – 5. století n. l.*, Praha 2008, s. 183.

¹⁴ Hugh Elton, *Warfare in Roman Europe, AD 350 – 425*, Oxford 1998, s. 106.

1.2 Diocletianovy a Constantinovy armádní reformy

Diocletianus svými reformami zasahujícími vojenství i vnitropolitické a ekonomické záležitosti říše reagoval na krizi, kterou přineslo 3. století. Oddělil moc civilní od moci vojenské, čímž se snažil zabránit vojenským uzurpacím. I z hlediska správního doznala římská říše zásadních změn. Území bylo rozděleno na přibližně 100 provincií, ze kterých se skládalo 12 diecézí (správce diecéze se nazýval *vicarius*) z nichž každá spadala pod některou ze čtyř prefektur – galskou, italskou, illyrskou a východní. Každou prefekturu spravoval jeden prétoriánský prefekt.

Armáda byla Diocletianem rozdělena na dvě skupiny – *comitatenses*, mobilní jednotky schopné přesunout se kamkoliv, kde to bylo právě potřeba, a *limitanei*, pohraničníky umístěné na římském limitu, kde měli bránit pronikání barbarů na území říše. Svou reorganizací armády tak Diocletianus navázal na císaře Galliena, jenž o několik desítek let dřív položil základy pozdně antické armády. Po nástupu císaře Constantina, syna někdejšího tetrarchy Constantia Chlora, následovaly další reformy. Obecně je však těžké rozlišit, které reformy prováděl Diocletianus a které Constantinus.

Constantinus rozpustil prétoriánskou gardu a z prétoriánského prefekta učinil čistě civilního úředníka. Garda samotná byla nahrazena útvary nazvanými *scholae palatinae*. Každá jednotlivá *schola* podléhala tribunovi¹⁵, všem scholám velel *magister officiorum*, jemuž byl nadřazen prétoriánský prefekt. Tento titul rovněž vznikl až za Constantina a označoval nejvyššího správního úředníka.¹⁶

1.3 Barbarizace římské armády

V následující podkapitole budou stručně předstřeny způsoby, jakými do římské armády a potažmo celé společnosti pronikaly cizí elementy, které později (především v 60. a 70. letech 5. století) v osobách Ricimera a Gundobada ovlivňovaly císařskou moc na Západě.

Barbarizace neboli pronikání neřímského obyvatelstva do řad římské armády (a potažmo celé římské společnosti) je fenomén, který lze sledovat až do dob římské republiky, kdy při každé legii působila tzv. *ala*, která se obvykle skládala z příslušníků kmenů žijících na území, kterého se týkala ta která konkrétní vojenská kampaň. Například v průběhu punských válek přijímali Římané do pomocných sborů také

¹⁵ Josef Češka, *Zánik antického světa*, Praha 2000, s. 76.

¹⁶ Tamtéž, s. 73.

jednotlivce pocházející ze Sicílie, v oblasti Hispánie to byli Iberové a v severní Africe části numidských kmenů.¹⁷ Tato praxe pokračovala i na sklonku republiky, když Caesar poté, co dobyl Galii,¹⁸ přijímal do pomocných jednotek vojáky galského, germánského a hispánského původu.¹⁹ Jejich oddíly pak často působily jako jízda. Na počátku principátu barbaři působili v tzv. auxiliích neboli pomocných sborech, jež svým počtem činily zhruba 500 mužů a byly typově rozděleny na oddíly pěchotní, jízdní a smíšené.²⁰ Ty nebyly vedeny separátně, nýbrž náležely k legii a podléhaly velení legáta.

Germáni dokonce tvořili Augustovu tělesnou stráž,²¹ protože byli obecně považováni za spolehlivější, než pretoriánská garda.²² Augustus sice tento vojenský útvar nechal po porážce římských legií v Teutoburském lese roku 9 n. l. rozpustit,²³ opětovně jej však zavedl Tiberius. Přítomnost germánských bojovníků na císařském dvoře sledujeme přes Caligulu²⁴ a Nerona²⁵ až do roku 69 n. l., kdy byla tato stráž definitivně rozpuštěna císařem Galbou.²⁶ Barbarské, ne však čistě germánské auxiliární sbory však zůstaly nadále zachovány a i v následujících staletích Římané využívali vojenských služeb neřímského obyvatelstva.

Roku 382 uzavřel císař Theodosius I. spojeneckou smlouvu s Vizigóty. Důležitost této smlouvy tkví v tom, že barbarům ponechávala značnou nezávislost a napříště měli sloužit pod velením vlastního náčelníka a nikoliv římského generála²⁷ jako tzv. *foederati* (spojenci), kteří formálně do armády nepatří a Římané jimi nemohou svévolně disponovat, přesto jsou však vázáni spojeneckou smlouvou. Tyto jednotky, ať už složené z částí kmenů či etnicky smíšených skupin, však byly najímány pouze na kratší dobu a netvořily tak stálou součást armády.²⁸

Druhým způsobem, jak mohli barbaři proniknout do římské armády, je případ tzv. *laeti*. Ti pocházeli z řad spřátelených kmenů, které měly výměnou za přidělenou půdu odvádět určitý počet mužů do římské armády, kde byli zařazeni do již existujících

¹⁷ A. Goldsworthy, *Armáda*, s. 55.

¹⁸ Caesarovo galské tažení probíhalo mezi lety 58 – 50 př. n. l.

¹⁹ A. Goldsworthy, *Armáda*, s. 56.

²⁰ Tamtéž, s. 56 – 57.

²¹ Týž, *Augustus: First Emperor of Rome*, Yale University Press 2014.

²² Tento fenomén sice přímo nesouvisí s barbarizací jako takovou, je však důležité jej zmínit. K tomuto S. Doležal, *Interakce*, s. 189.

²³ Gaius Suetonius Tranquillus, *Životopisy, Božský Augustus 49* (Praha 1974, s. 107).

²⁴ Tamtéž 4. 43., s. 226.

²⁵ Tamtéž 6. 34., s. 300.

²⁶ Tamtéž 7. 12., s. 329.

²⁷ J. Češka, *Zánik*, s. 148.

²⁸ S. Doležal, *Interakce*, s. 202 – 203.

jednotek.²⁹ Výjimkou nebyly ani případy, kdy byli do římské armády odvedeni váleční zajatci.³⁰ Situace se pak změnila roku 212 n. l., kdy císař Caracalla rozšířil občanství na všechny svobodné obyvatele říše a barbaři tak mohli vstupovat přímo do římských legií.

V moderní historiografii³¹ je na barbarizaci římské armády a celé římské společnosti nahlíženo velmi rozporuplně – barbarizace bývá často pokládána za spíše negativní jev, ba dokonce za jednu z příčin zániku západořímské říše roku 476. Otázkou zůstává, zda měla barbarizace skutečně tak dramatický dopad, nebo jestli tomu dokonce není spíše naopak. Podle slov dobového autora Flavia Vegetia Renata tkvěly příčiny úpadku římského vojska spíše v nedostatečných odvodech a vyhýbání se vojenské službě.³² Podle britského historika Hugh Eltona nebyli barbaři přijímáni do řad římské armády o nic méně loajální než Římané a stejně tak neměli ani větší sklony k dezerci – stejně jako oni skládali císaři každoroční přísahu věrnosti a stejně tak riskovali ztrátu výhod, které římská říše svým vojákům zajišťovala.³³ Studie Michaela Whitbyho v kolektivní monografii, jejímiž editory jsou Averil Cameron a Peter Garnsey pak zaznívá názor, že využívání potenciálu neřímského obyvatelstva bylo kontinuální a běžnou praxí, problém s federáty však spočívá v tom, že smlouvy s říší poskytovaly barbarům až příliš velkou volnost a jejich mnohdy svévolné jednání pak přispělo k úpadku římské moci na Západě.³⁴

Z těchto Germánů a jiných barbarů přítomných v armádě pochází mnoho důstojníků a generálů, kterými jsou v 5. století někdy umožněny, ba dokonce přímo podporovány, uzurpace císařské moci.

1.4 Struktura a organizace pozdně římské armády

Jak již bylo dříve naznačeno, pozdní římská armáda byla rozdělena na *comitatenses* a *limitanei*. Forma armády, zavedená původně císařem Diocletianem, setrvala v platnosti i

²⁹ A. Goldsworthy, *Armáda*, s. 208.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Averil Cameron – Peter Garnsey (edd.), *The Cambridge Ancient History, Volume XIV, Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*, Cambridge University Press 2008; Jan Burian, *Římské impérium*, Praha 1994; J. Češka, *Zánik*; S. Doležal, *Interakce*; H. Elton, *Warfare*; Týž, *The Roman Empire in Late Antiquity: A Political and Military History*, Cambridge University Press 2018; A. Goldsworthy, *Armáda*; M. Grant, *Pád říše římské*, Praha 1997; J. Burian – Pavel Oliva, *Civilizace starověkého Středomoří*, Praha 1984.

³² Problém je však v tom, že není jasné, kdy přesně Renatus žil a tvořil a tedy ke které době se jeho poznámky vztahují. Viz Flavius Vegetius Renatus, *Nárys vojenského umění*, II. 3 (Praha 1977, s. 440 – 441).

³³ H. Elton, *Warfare*, s. 136 – 152.

³⁴ Michael Whitby, *The Army c. 420 – 602*, in: A. Cameron – P. Garnsey (edd.), *The Cambridge Ancient History*, s. 290 – 291.

po rozpadu tetrarchie. Obě tyto skupiny se pak dále skládaly z pozemních a námořních jednotek.³⁵

Římská armáda pozdní antiky se po organizační struktuře poněkud změnila v tom, že vzrostly počty jednotek, avšak současně byl snížen počet v nich sloužících vojáků.³⁶ Základní jednotkami pozemního mobilního vojska (*comitatenses*) byly v případě pěchoty *legiones* nebo *auxilia* (asi 1200 mužů), jízdní se nazývaly *vexillationes* (asi 600 mužů).³⁷ Každému vojenskému oddílu velel *tribunus*. Jednotky mobilní armády se dále dělily na *comitatenses* a *palatini*, při čemž jednotky *palatini* byly původně – Diocletianem nebo Constantinem – ustanoveny jako osobní císařský doprovod a obecně považovány za elitnější, což se pravděpodobně také odráželo v jejich platu.³⁸ *Palatini* byli dislokováni v blízkosti císařských sídelních měst, Konstantinopole a Ravenny.³⁹ Součástí *palatini* byly i jízdní jednotky *scholae palatinae*, kterým veleli *tribuni*. Elitní oddíly původně pověřené doprovodem císaře časem získaly větší pole působnosti a aktivně se účastnily mnoha vojenských kampaní,⁴⁰ konkrétně války s Góty za vlády císaře Gratiana⁴¹ (367 – 383) nebo bojů s Alamany roku 366.⁴²

Římská armáda byla zároveň rozdělena do několika menších regionálních vojsk – v Konstantinopoli byla přítomna dvě, další se nacházela v Illyricu, Thrákii, prefektuře *Oriens* a v Galii. Tyto jednotky podléhaly generálům (*magistri militum*) s regionální specifikací – *magister militum per Illyricum*, *magister militum per Thracias*, *magister militum per Orientem* – tito tři veleli na Východě⁴³ – a *magister militum per Gallias* na Západě (ačkoliv ve výjimečných případech mohla velet regionálnímu vojsku i osoba s nižší než generálskou hodnotí, jako to bylo například u komita Equitia, jenž na počátku vlády Valentiniana a Valenta velel illyrské armádě).⁴⁴ Další menší jednotky se nacházely v diecézích Afrika, Hispánie a Británie. Každé menší jednotce velel *comes*

³⁵ H. Elton, *Warfare*, s. 89 – 99.

³⁶ J. Češka, *Zánik*, s. 75.

³⁷ H. Elton, *Warfare*, s. 89 – 99.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ M. Whitby, *The Army*, s. 289.

⁴⁰ Gary Crump, *Ammianus and the Late Roman Army*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 22, 1973, č. 1, s. 98.

⁴¹ Ammianus Marcellinus, *Soumrak římské říše XXXI. 7. 4* (Praha 1975, s. 454 – 455).

⁴² Tamtéž, XXVII. 2. 6, s. 346 – 347.

⁴³ *Notitia dignitatum omnium tam civilium quam militarium VII – IX* (Berlin 1876).

⁴⁴ Ammianus Marcellinus, *Soumrak XXVI. 5. 3*, s. 328.

rei militaris. Na konci 4. století přestal být císař nejvyšším velitelem armády⁴⁵ a místo toho bylo velení delegováno na množství generálů. Veliteli polních mobilních vojsk byli *magistri militum*, přičemž jeden byl vždy přítomen na císařském dvoře (*magister militum praesentalis*). Velitelem jízdy byl *magister equitum*, zatímco pěchotě velel *magister peditum*. Později byly tyto dvě funkce sloučeny do jediné s názvem *magister utriusque militiae*.

O velikosti námořní flotily můžeme bohužel jen spekulovat, především proto, že se v 5. století, s výjimkou bojů s Vandaly, odehrálo jen málo námořních bitev. Ani prameny však nejsou přesné a často si odporují.⁴⁶

Oproti *comitatenses* sestávaly jednotky pohraničních *limitanei* z poněkud pestřejšího množství útvarů. Pěchota se dělila na *cohortes*, *legiones* a pravděpodobně i *limites*, *milites*, *auxilia*, *gentes* a *numeri*, jízda na *alae* a *equites*.⁴⁷ Vojenský velitel *limitanei* byl *dux* (mn. č. *duces*). Je obtížné, ne-li nemožné určit přesné počty *limitanei*, stejně tak jako je obtížné určit počty římské armády celkově. Odhadovat můžeme 115 000 vojáků na Západě a 114 000 na Východě.⁴⁸ Je však důležité dodat, že tato čísla představují pouze tzv. tabulkový stav neboli ideální počet, k němuž bychom došli sečtením počtu mužů v jednotlivých jednotkách. Realita však mohla být, a také pravděpodobně byla, naprosto odlišná.

1.5 Propojení armády a uzurpátorů

Na následujících stranách bude práce mnohokrát zmiňovat motivace jednotlivých uzurpátorů, jež osobnosti vedly k pokusům o uchvácení císařské moci. Je však důležité položit si otázku ohledně motivací armády, která mnohdy při takovýchto pokusech uzurpátorovi poskytla svou podporu.

Jak bude ještě zmíněno v jedné z následujících kapitol, mohla být motivací nespokojenost s císařem, jako tomu bylo v případě Magnentiově. Jak říká Adrian Goldsworthy, vojáci zůstávali císaři věrni tak dlouho, dokud shledávali jeho vládu efektivní.⁴⁹ Co dalšího tedy armádu v 5. století mohlo přimět, aby se přiklonila na uzurpátorovu stranu? Další a dost možná i silnější motivací byla tzv. *donativa*. Jednalo

⁴⁵ J. Češka, Zánik, s. 177.

⁴⁶ Například v případě Heraclianovy revolvy roku 413, kdy Jordanes říká, že Heraclianus vyzbrojil 703 lodí a vyplul s nimi k Itálii, viz Jordanes, Římské dějiny 325, s. 176; Orosius oproti tomu tvrdí, že lodí bylo 3700, srov. Orosius, Dějiny proti pohanům VII. 42. 12 (Praha 2018, s. 418).

⁴⁷ H. Elton, Warfare, s. 99 – 101.

⁴⁸ S. Doležal, Interakce, s. 185.

⁴⁹ A. Goldsworthy, How Rome fell. Death of a Superpower, New Haven – London 2009, s. 140.

se o peněžní obnosy, které císař – ať už legitimní, nebo uzurpátor – daroval vojákům bezprostředně po svém nástupu na trůn. Často byl tento finanční obnos základním předpokladem pro uznání císaře.⁵⁰ Nabízí se zde tedy možnost, že uzurpátor jednoduše vojsko podplatil a tím si zajistil jeho loajalitu. Joachim Szidat však říká, že podplácení vojska jako celku je nepravděpodobné, a spíše připouští možnost uplacení jednotlivců, zejména důstojníků.⁵¹

Donativa nebyla udělována pouze bezprostředně po nástupu na trůn, ale také při výjimečných příležitostech, jako byly císařovy narozeniny nebo výročí nástupu na trůn. Toto samozřejmě představovalo jisté finanční břemeno, které mohlo způsobit zvýšení daní a vyvolat lokální nepokoje, což vytvářelo příležitost k uzurpaci.⁵²

V některých případech však mohla hrát roli ne přítomnost peněžité odměny, ale naopak její absence. Něco takového alespoň naznačuje řecký historik Evangelos Chrysos ve svém článku o konci Římské Británie v 5. století. Jedna z předložených hypotéz se opírá o skutečnost, že v Británii bylo nalezeno podezřele málo mincí z 5. století, což by napovídalo tomu, že tamější jednotky po narušení rýnského limitu na přelomu let 406/407 nedostávaly pravidelnou mzdu a to je vedlo ke vzpouře a pozvednutí vlastního císaře.⁵³

Jak je vidět, možných vysvětlení je hned několik. Prameny v tomto směru bohužel nepodávají mnoho informací a proto se, co se týče jednotlivých případů, musíme o konkrétních důvodech pouze dohadovat.

⁵⁰ Tamtéž, s. 75.

⁵¹ Tamtéž, s. 128.

⁵² Tamtéž, s. 189.

⁵³ Evangelos Chrysos, Die Römerherrschaft in Britannien und ihr Ende, Bonner Jahrbücher 191, 1991, s. 261.

2 Římská říše na konci 4. a na začátku 5. století n. l.

2.1 Theodosius I. a uzurpace Magna Maxima

V následujících kapitolách se text několikrát dotkne témat, jako je respekt k císařské dynastii a autorita císařské moci. Proto bude vhodné na následujícím příkladu napřed nastínit, jak byl vnímán zakladatel Theodosiovy dynastie, která se s výjimkou dvou let udržela na trůnu západořímské říše až do roku 455.

Flavius Theodosius pocházel z Cauky (dn. Coca) v Hispánii.⁵⁴ Již od mládí získával zkušenosti s vojenským velením – na konci 60. let 4. století sloužil pod velením svého otce Theodosia v Británii,⁵⁵ v 70. letech pak působil jako velitel vojenských jednotek v Moesii. Roku 379 byl císařem Gratianem prohlášen spoluvládce a jeho sídelním městem se stala Thessalonica (dn. Soluň) ve východní části říše. Zlomový byl rok 383, kdy došlo ke vzpouře a uzurpaci generála Magna Maxima v Británii a k úmrtí císaře Gratiana.

Magnus Maximus, velitel polních vojsk v Británii, byl Theodosiův příbuzný, rovněž původem z Hispánie⁵⁶ a svých vojenských zkušeností nabyl stejně jako Theodosius I. pod velením Theodosia staršího. Po svém svolání se přeplavil do Galie, kde porazil a zabil Gratiana, čímž si pro sebe Galii zajistil a svůj dvůr ustanovil v Trevíru (Augusta Treverorum). Krátce poté pod jeho správu přešla také Hispánie a severní Afrika.⁵⁷ Itálie zatím zůstávala pod vládou Valentiniana II. a jeho matky Justiny, bratra zesnulého Gratiana, kterému však v té době bylo pouhých dvanáct let, a proto setrval pod ochranou Theodosia I. Maximus dosáhl dohody s Theodosiem roku 384, kdy byl také uznán jako legitimní císař. Téhož roku jmenoval Maximus svého syna Victora císařem,⁵⁸ aniž by projevoval záměr nadále uznávat autoritu Valentinianovu. Maximova příležitost přišla v roce 387, když Valentinianus II. nedokázal vzdorovat invazi Sarmatů a požádal Magna Maxima o pomoc.⁵⁹ Maximus proto překročil Alpy a donutil Valentiniana uprchnout, čímž pro sebe získal Itálii. Theodosius, který se rozhodl intervenovat ve prospěch Valentiniana, však Magna Maxima porazil, a to hned

⁵⁴ Zósimos, *Stesky* IV. 24, s. 150 – 151.

⁵⁵ John Martindale (ed.), *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume I. A. D. 260 – 395*, Cambridge 1971, s. 904.

⁵⁶ J. Martindale, *The Prosopography I*, s. 588.

⁵⁷ H. Elton, *The Roman Europe in Late Antiquity: A Political and Military History*, Cambridge University Press 2018, s. 139.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ J. Češka, *Zánik*, s. 164.

několikrát – poprvé u Siscie (dn. Sisak), poté u Poetovia (dn. Ptuj) a konečně u Aquileie, kde byl Magnus Maximus nakonec roku 388 zajat a zabit.

Ve vystupování Magna Maxima a počínání některých uzurpátorů v 5. století, jimiž se dále budeme zabývat, můžeme najít několik styčných bodů. Maximus se pokoušel, alespoň zpočátku, vystupovat když ne jako spojenec, pak alespoň ne jako nepřítel legitimních císařů a snažil se dohodami s nimi zajistit legitimitu jak pro sebe, tak pro svého syna.

Po Maximově porážce sepsal Latinius Pacatus Drepanius „Chvalořeč na císaře Theodosia“, a ačkoliv se autor neubrání jistému zveličování císařových kladných vlastností, jak je to ostatně u panegyriků zvykem, přináší podrobné vyličení průběhu a konce Maximovy uzurpace.⁶⁰ V jedné pasáži se dokonce zmiňuje, že se Maximus pokoušel svůj nárok na císařský trůn legitimizovat tvrzením, že je příbuzný Theodosia I.⁶¹ Zároveň Drepanius vymezuje rozdíly mezi Theodosiem I., legitimním císařem, a Magnem Maximem, uzurpátorem: „Nevytanulo by mu na mysli... že ty jsi vládcem v samotném lůně státu z rozhodnutí veškerého vojska, se souhlasem provincií, na přání samotného císaře, kdežto on se zmohl na krádež vlády jako uzurpátor na konci světa, aniž o tom věděly legie, proti vůli provincií a bez jakékoliv vyšší ochrany?“⁶²

Drepanius zde jmenuje několik faktorů, které podle něj tvoří základní pilíře císařské legitimacy – vojsko, podpora provincií a souhlas legitimního císaře (zde je konkrétně myšlen Gratianus, který jmenoval Theodosia svým spoluvládcem). Zcela však opomíjí senát, což není zvlášť překvapivé vzhledem k tomu, že ve 4. století toto těleso již nemělo žádnou faktickou moc. Skutečně však můžeme na případech jednotlivých uzurpací, ať už úspěšných nebo neúspěšných, pozorovat, že jmenované prvky hrály ve snažení uchazečů o císařskou moc významnou roli.

V Drepaniově krátkém dílku tedy můžeme vidět kořeny legitimacy budoucí Theodosiovy dynastie, jejíž autorita na Západě však, jak ještě bude zjevné, po smrti jeho syna Honoria a vnuka Valentiniana III. začala silně upadat, což dokládají četné uzurpace císařské moci a časté střídání císařů na trůnu především ve druhé polovině 5. století.

⁶⁰ Latinius Pacatus Drepanius, Chvalořeč na císaře Theodosia 23 – 45, in: Synové slávy – oběti iluzí (Praha 1977, s. 216 – 236).

⁶¹ Tamtéž, 24.1, s. 217.

⁶² Tamtéž, 31.1 – 2, s. 223.

2.2 Principy nástupnictví ve 4. a 5. století

Od počátku dominátu se římská říše setkala se dvěma modely vlády – dynastickou koncepcí a tzv. tetrarchií. O Diocletianových vojenských reformách již byla řeč dříve, jeho nejzávažnějším vynálezem však byla tetrarchie, tedy vláda čtyř císařů – dvou augustů a dvou caesarů, kteří byli vybíráni svými staršími kolegy. Moc byla rozdělena mezi spoluvladaře – nejprve se Diocletianus roku 285 o pravomoci rozdělil s Maximianem, později rozšířil řadu svých spoluvládů ještě o Constantia Chlora a Galeria. Ti disponovali nižším titulem *caesar*.

Instituce spoluvladaře nebyla sice úplně nová,⁶³ rozdíl však spočíval v tom, že císařem se měl stát pouze schopný vojevůdce, jehož si měl sám vybrat jeden ze stávajících augustů. Byl tak přerušen dosavadní dynastický postup předávání císařské moci.⁶⁴ Je však nutno dodat, že po Diocletianově abdikaci roku 305 tetrarchie dlouho nepřežila, neboť roku 306 se císařem prohlásil Constantinus, syn někdejšího tetrarchy, Constantia Chlora, a po vítězství v občanské válce se stal jediným legitimním císařem v říši. Po těchto událostech byla myšlenka tetrarchie zcela opuštěna.

Jak přesně ale dynastický princip, který Constantinus znovunastolil, fungoval a kdo se mohl stát císařem? Jako logický předpoklad k nástupnictví se nabízí samozřejmě příbuzenství se stávajícím císařem, a to ne vždy nezbytně pouze to přímé, jak můžeme vidět v případě císaře Juliana, vzdáleného Constantinova příbuzného, který po smrti Constantinových synů vládl mezi lety 361 – 363. Druhým způsobem byla instituce spoluvladaře, hojně využívaná ve 2. polovině 4. století po nástupu Valentiniana I., který si jako spoluvládce zvolil svého bratra Valenta. Jak poznamenává Joachim Szidat, na konci 4. a v 5. století nestačilo pouze patřit mezi členy vládnoucí rodiny – následník trůnu musel být napřed jmenován spoluvladařem a tedy se podílet na politickém životě v říši.⁶⁵ Po smrti služebně staršího spoluvládce se měl mladší císař ujmout vlády a jmenovat dalšího spoluvladaře.

⁶³ Tuto praktiku poprvé realizoval Marcus Aurelius, který vládl spolu se svým bratrem Luciem Verem mezi lety 161 – 169 n. l.

⁶⁴ Z tohoto důvodu byli také po Diocletianově abdikaci roku 305, kdy se augusty stali Galerius a Constantius, nebyli mezi tetrarchy přijati Maximianův syn Maxentius a Constantiův syn Constantinus. Existuje zde nicméně možnost, že se o nich jako o možných nástupcích dříve minimálně uvažovalo. K tomuto viz M. Humphries, *From Usurper*, s. 88 – 89.

⁶⁵ J. Szidat, *Usurpator*, s. 166; Ostatně již v prvních dvou stoletích římského císařství vyšlo najevo, že významným faktorem nástupnictví jsou vojenské nebo civilní úspěchy. Viz M. Humphries, *Family*, s. 13 – 27.

Třetí možností, jak zajistit pokračování dynastie, byla adopce. Tuto praktiku užívali císaři především v období raného principátu, kdy prostřednictvím adopce na přelomu 1. a 2. století n. l. vznikla celá jedna dynastie. Ve 4. a 5. století se však k tomuto způsobu předávání vlády žádný z císařů překvapivě neuchýlil.

Jako další možnost nástupnictví jsou pak dynastické sňatky, což je případ východořímského císaře Marciana, který se oženil se sestrou císaře Theodosia II. a roku 450 se sám stal císařem.

Ve 2. polovině 5. století, konkrétně po smrti Valentiniana III. na Západě a Marciana na Východě si můžeme u císařů povšimnout, že císaři nadále nevytvářeli dynastie. Po Marcianově smrti roku 457 vybral nového císaře Leona I. (457 – 474) Alan Aspar. Silný Asparův vliv se Leon pokusil vyvážit povoláním některých členů kmene Isaurů,⁶⁶ z něhož pocházel Tarakodissa, jenž se stal roku 474 novým císařem a přijal jméno Zenon (474 – 491). Tomu zajistil legitimitu sňatek s Leonovou dcerou Ariadnou.

Bohumila Zástěrová uvádí, že v případě jmenování východních císařů byly zdroje legitimacy trojí: senát, vojsko a konstantinopolský lid.⁶⁷ Na volbu Leona I. roku 457 mělo hlavní vliv vojsko, které císaři vyjádřilo svou podporu. Důležité je také zmínit, že Leon I. byl první císař, který přijal korunu z rukou konstantinopolského patriarchy, což zdůrazňovalo posvátný původ jeho moci.⁶⁸

Na Západě byla situace poněkud komplikovanější. Legitimita zde závisela na faktorech, jako je podpora provincií, armáda, senát nebo dokonce podpora východní vlády. Demonstrujme nyní tuto problematiku na případě Eparchia Avita, který byl v Galii, což byla hlavní základna jeho moci, povolán armádou a Vizigóty, avšak odmítnut patriciem Ricimerem a generálem Maiorianem v Itálii. Avitus nenašel podporu ani u senátu.⁶⁹ Jeho uznání ze strany východní vlády je pak velice sporné. Hydatius se ve své kronice zmiňuje, že on a východní císař Marcianus „vládli ve shodě“,⁷⁰ avšak zaměříme-li se na seznam konzulů, shledáme, že v roce 456, kdy Avitus zastával konzulát, měl i Východ své dva konzuly, Johanna a Varana a Avitus byl tedy tzv. konzulem bez kolegy. Nakonec byl po roce vlády svržen Ricimerem a Maiorianem.

⁶⁶ Bohumila Zástěrová, *Dějiny Byzance*, Praha 1992, s. 56.

⁶⁷ Tamtéž, s. 55 – 56.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ John O'Flynn, *Generalissimos of the Western Roman Empire*, Edmonton 1983, s. 106.

⁷⁰ Hydatius, *Continuatio Chronicorum Hieronymianorum* 169 (Berlin 1894, s. 28).

Ve 2. polovině 50. let císaři sice formálně vládli, byli však dosazováni z vůle „šedé eminence“ Ricimera, který byl díky dohodě s Marcianem z roku 457 správcem Západu⁷¹ a jako takový měl de facto právo jmenovat císaře podle svého uvážení, neboť on sám pro svůj barbarský původ nepřipadal v úvahu. Ani Ricimerova podpora však nebyla stoprocentní zárukou úspěchu – stále ještě byl ve hře východní císař. Toto se projevilo především v případě Libia Severa, kterého Leo I. odmítl uznat jako západního císaře, avšak Ricimer potřeboval podporu Východu v boji proti Vandalům a proto byl Libius Severus v roce 465 (pravděpodobně) otráven.

2.3 Dějiny západořímské a východořímské říše v 5. století n. l.

Po smrti Theodosia I. roku 395 došlo k definitivnímu rozdělení obou říší na východní pod vládou Arcadia (395 – 408) a západní Honoriovu (395 – 426). Oba císaři však byli v počátcích svého panování příliš mladí (Arcadiovi bylo 17 let, Honoriovi dokonce 10), a proto se velice záhy stali závislími na svých dvorských činitelích. Nejvýraznější osobou na západním dvoře byl v této době bezpochyby generál Stilicho, který se s vládnoucí dynastií spojil rovněž příbuzensky. Před svou smrtí jej Theodosius I. navíc jmenoval poručíkem svých dvou synů,⁷² což v následujících letech značně vyostřilo vztahy mezi oběma říšemi, když si Stilicho činil nároky na vládu na Východě, kde největší vliv uplatňoval politik Rufinus. Konflikt vygradoval na podzim roku 395, kdy byl Rufinus, pravděpodobně ze Stilichonovy iniciativy,⁷³ zavražděn. Na jeho místo předního politika východního dvora pak nastoupil Eutropius.

Východořímská říše se současně potýkala s potížemi ve formě vizigótského náčelníka Alaricha plenícího východní provincie a Hunů, kteří pronikli do Malé Asie. Alarich byl nakonec Stilichonem odražen roku 397 a o rok později se Eutropiovi podařilo vyhnat i Huny. Západ mezitím vedl boj s rebelujícím správcem severní Afriky Gildonem. Je zajímavé zabývat se příčinami, které Gildona k povstání proti západní vládě vedly. Podle Zósima podnítil Gildonovu roztržku se Západem Eutropius,⁷⁴ který chtěl tímto oslabit pozici západního generála Stilichona, jehož po neúspěšné intervenci na území východořímské říše, odkud měl vyhnat Alaricha, prohlásil veřejným nepřitelem.⁷⁵ Zósimos dokonce říká, že Eutropius s Gildonovou pomocí usiloval o

⁷¹ J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 107.

⁷² J. Češka, *Zánik*, s. 178; J. Burian – P. Oliva, *Civilizace*, s. 506.

⁷³ M. Grant, *Pád*, s. 96.

⁷⁴ Zósimos, *Stesky V. 11*, s. 195 – 196.

⁷⁵ M. Grant, *Pád*, s. 96.

odtržení severní Afriky od Západu a její připojení k východořímské říši. Co se týče moderní historiografie, Josef Česka nabízí vysvětlení Gildonovy motivace tak, že jej vyprovokovalo pronásledování donatistů,⁷⁶ s nimiž měl být on sám osobně zapleten.⁷⁷ Podle Johna O'Flynna, který se názorem kloní spíše k Zósimovi. Gildo zpřetrhal vazby na Západ právě v době, kdy bylo Stilichonovo vojsko zaneprázdněno střetem s Alarichem, a navázal spojení s Východem. Toto měl činit s podporou Eutropia.⁷⁸ Nizozemský badatel Jeroen Wijnendaele pak poukazuje na Gildonovu snahu podkopat Stilichonovu „monopolizující autoritu“.⁷⁹ Vojenským zákrokem proti Gildonovi byl pověřen uzurpátorův bratr Mascezel (či Maskeldelos), čímž se Stilicho vyhnul osobní zainteresovanosti v konfliktu.⁸⁰ Gildo byl poražen a zemřel roku 398. Jeho bratr jej však o mnoho déle nepřežil, neboť Stilichonovi vojáci Mascezela na rozkaz svého velitele svrhli do řeky, kde se následně utopil.

Na přelomu let 406/407 pronikli na území západořímské říše Vandalové, Svébové a Alani, kteří se pak dostali až do Hispánie. Vandalové pak pokračovali do Afriky. Nejvlivnější západní generál proti tomuto jejich postupu nezasáhl. Stilichonova kariéra vojenského a zároveň politického činitele náhle skončila roku 408, kdy byl po smrti východního císaře Arcadia obviněn z úmyslu odstranit Arcadiova syna Theodosia II. (408 – 450) a dosadit na trůn v Konstantinopoli svého syna Eucheria.⁸¹ Polehčující pro něj nebyl ani fakt, že v témže roce obsadil Alarich Norikum a požadoval od Římanů vysoký finanční poplatek, který mu byl Stilicho ochoten poskytnout, ačkoliv podle mínění vlády disponoval dostatečnou vojenskou silou.⁸² Po Stilichonově popravě v srpnu roku 408 propukaly bouře namířené proti Germánům – ačkoliv Stilichonova poprava neměla s jeho částečně barbarským původem nic společného.⁸³ Ve stejné době vyvstal na Západě další problém poté, co si v Británii uzurpoval císařskou moc Constantinus III., což následně způsobilo ztrátu Británie a posléze i Hispánie. Následně roku 409 přitáhl k Římu Alarich a znovu požadoval na římské vládě území, peníze a

⁷⁶ Křesťanská hereze založená v 1. polovině 4. století biskupem Donatem. Svou největší základnu měla tato hereze právě v severní Africe.

⁷⁷ J. Česka, *Zánik*, s. 181.

⁷⁸ J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 36 – 37.

⁷⁹ J. Wijnendaele, *The Career*, s. 385 – 402.

⁸⁰ Je možné, že tímto chtěl jeho význam poněkud bagatelizovat a učinit z něj takřka rodinný spor. Viz J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 36 – 37.

⁸¹ Tuto pomluvu pravděpodobně rozšířil *magister officiorum* Olympius, viz Olympiodóros (fr. 80 u Photia).

⁸² J. Česka, *Zánik*, s. 183.

⁸³ H. Elton, *Warfare*, s. 141.

generálský titul. Po Honoriově odmítnutí se Alarich rozhodl dosadit vlastního císaře – Prisca Attala. Obecně se 5. století vyznačuje poměrně vysokým počtem uzurpací – pouze v průběhu Honoriovy vlády jich můžeme napočítat sedm. Tento počet nelegitimních uchazečů o císařskou moc je průvodním jevem upadající autority legitimní dynastie, potažmo instituce císaře.

Roku 410 zažila západořímská říše další otřes, když se po dalším obléhání Říma povedlo Alarichovi vniknout do města a po tři dny je plenit.⁸⁴ Po skončení drancování zamířili Vizigóti na jih Itálie, kde měli následně v úmyslu přeplavit se do Afriky.⁸⁵ Než se to však podařilo, Alarich zemřel a velitelem barbarů se stal jeho švagr Athaulf, který se rozhodl obrátit zpět a zamířit do Galie, kde se Vizigóti se souhlasem Římanů roku 418 usadili a založili tolosánské království.

Roku 421 jmenoval Honorius svým spoluvládce generála Constantia, který však ještě téhož roku zemřel a Honorius sám jej přežil o pouhé dva roky. Následník trůnu Valentinianus III. (423 – 455), syn Constantia a Honoriovy sestry Gally Placidie, byl v té době ještě příliš mladý a navíc i s matkou pobýval na dvoře východního císaře Theodosia II. a proto nastalé situace využil úředník Joannes a chopil se vlády, než byl po intervenci Východu roku 425 odstraněn.

Východořímská říše ve 20. letech 5. století čelila vlastním potížím – mezi lety 421 – 422 vedla válku s Persií a poté, co se v roce 428 stal patriarchou Nestorius, se potýkala rovněž s vnitřními náboženskými rozpory, které vyvrcholily rokem 431 na druhém koncilu v Efezu. Další velký problém také představovali Hunové požadující na Římanech roční plat,⁸⁶ jenž jim Theodosius II. také přiřkl a nadto jmenoval hunského vůdce Attilu velitelem jízdy.⁸⁷ Oproti tomu vztahy mezi Huny a Západem byly mnohem vyostřenější a dlouhodobě eskalovaly až k bitvě na Katalaunských polích roku 451. Následně se Hunové stočili na jih k Itálii, kde roku 452 dobyli Aquileiu. O rok později Attila zemřel a jeho říše jej po tomto otřesu o mnoho déle nepřežila. Tímto se značně ulevilo východořímské říši, kterou již nadále nesužovaly hunské nájezdy ani požadavky na vyplácení tributu.⁸⁸ V Konstantinopoli v té době již třetím rokem panoval Marcianus, jehož vláda, byť krátká, je hodnocena jako úspěšná. Za nejdůležitější událost jeho vlády

⁸⁴ Je však zajímavé, že Paulus Orosius nelíčí tuto událost nijak dramaticky, viz Orosius, *Dějiny* VII. 40. 1, s. 413 – 414.

⁸⁵ J. Burian – P. Oliva, *Civilizace*, s. 507.

⁸⁶ H. Elton, *The Roman Europe*, s. 163.

⁸⁷ J. Burian – P. Oliva, *Civilizace*, s. 508.

⁸⁸ B. Zástěrová, *Dějiny*, s. 55.

je pokládán 4. ekumenický koncil konaný v Chalkedonu, na němž byla formulována definitivní verze učení o boží trojjedinosti.⁸⁹

Velkým problémem na východním dvoře však byl značný vliv Germánů, což se projevilo po Marcianově smrti v roce 457, kdy Aspar, příslušník kmene Alanů a velitel císařské gardy, vybral a dosadil nového císaře, důstojníka Leona I., který měl jednat jako Asparova loutka. Tak tomu také bylo až do druhé poloviny 60. let, kdy byli do Konstantinopole povoláni příslušníci kmene Isaurů, kteří měli napříště sloužit jako císařova garda. Vůdce Isaurů pak přijal jméno Zenon, vzal si Leonovu dceru a roku 471 nechal Aspara zavraždit.⁹⁰ Zenon panoval mezi lety 474 – 491 s krátkou přestávkou mezi lety 475 – 476, kdy se vlády zmocnil švagr zesnulého Leona I., Basiliskos. Jeho vláda však nebyla příliš šťastná, neboť byl nucen zvýšit daně poté, co Zenon uprchl i se státním pokladem. Příznivá pro Basiliska nebyla ani náboženská situace – sám se prohlašoval za vyznavače monofyzitismu,⁹¹ zatímco obyvatelstvo Konstantinopole bylo tradičně spíše ortodoxní,⁹² což nakonec vyvolalo lidové bouře. V létě 476 se Zenon vrátil zpět do hlavního města, kde uzurpátora svrhl a s celou jeho rodinou zavraždil.⁹³

Západořímská říše si mezitím od poloviny 5. století procházela vnitřními otřesy způsobenými vraždou císaře Valentiniana roku 455. Panování nového císaře Petronia Maxima nebylo dopřáno dlouhého trvání, neboť ještě téhož roku Řím vyplenili Vandalové toho času sídlící na severu Afriky. Situace pak využil Avitus, který však rovněž nevládl příliš dlouho a byl nahrazen generálem Maiorianem. V tomto bodě se císařská instituce na Západě nacházela ve vleku patriciů – napřed Ricimera a po něm Gundobada. Postupně se na západním trůně vystřídali ještě Libius Severus, z vůle Východu dosazený Anthemius, Olybrius, Glycerius, Julius Nepos – opět podpořen Východem – a po něm poslední císař Romulus Augustulus.

⁸⁹ Vladimír Vavřínek, *Encyklopedie Byzance*, Praha 2011, s. 304.

⁹⁰ Tamtéž, s. 283.

⁹¹ Učení prosazující jedinou, a to božskou podstatu Krista.

⁹² V. Vavřínek, *Encyklopedie*, s. 515.

⁹³ J. Češka, *Zánik*, s. 236.

3 Uzurpace v užším slova smyslu

3.1 Uzurpace na začátku 5. století v Británii

Na počátku 5. století došlo v západořímskou říši ovládané Británii k několika uzurpacím. První provedl roku 406 za pomoci armády Marcus, jenž byl však krátce nato⁹⁴ zavražděn a místo něj byl k moci pozvednut Gratianus, „místní ostrovan“.⁹⁵ Ten se však přízni vojáků netěšil příliš dlouho, neboť jej již po čtyřech měsících vlády opět zavraždili.⁹⁶ Třetí v sérii uzurpátorů byl pak Constantinus, který byl v zimě roku 406 nebo brzy na počátku roku 407 „vybrán pouze kvůli slibnému jménu“.⁹⁷

Constantinus, původem řadový římský voják, se krátce po svém svolání spolu s částí vojenských jednotek usazených v Británii přeplavil do Galie, kde se usadil v Bononii (dn. Boulogne). Odtud táhl dál na jih, kde porazil Stilichonova spojence Sara a posléze si zajistil město Arelate (dn. Arles). Roku 408 pak vyslal svého syna Constanta, jehož jmenoval svým caesarem, do Hispánie, kde proti němu povstali dva Honoriovi příbuzní, Didymus a Verenianus.⁹⁸ Po celou dobu svého počínání se však paradoxně pokoušel vystupovat jako spojenec vládnoucího císaře Honorio, přesněji řečeno celé vládnoucí dynastie, nikoliv jako nepřítel.⁹⁹ Když pak později Constantinus s Honoriem vyjednával, tvrdil dokonce, že jej k uzurpaci přiměli vojáci.¹⁰⁰

Mezi lety 408 – 409 se v západořímské říši odehrálo několik událostí. Zaprvé, v srpnu roku 408 byl popraven generál Stilicho, přední osobnost císařského dvora. Zadruhé, roku 408 a pak znovu roku 409 obléhal Řím Alarich. Při svém druhém obléhání města pak dosadil jako císaře tamějšího městského prefekta a senátora Prisca Attala. Za daných okolností tedy Honorius usoudil, že bude nejlepší uzurpátora Constantina uznat jako svého spoluvladaře, zaslal mu insignie císařské moci a dokonce jej jmenoval čestným konzulem pro rok 409.¹⁰¹ Je rovněž možné, že Honorio k tomuto přesvědčil také fakt, že Constantinus stále držel Didyma a Vereniana jako rukojmí. Bilance tedy byla pro Constantina následující – Galie byla zajištěna, hispánské povstání

⁹⁴ Prameny se nezmiňují o přesné délce jeho vlády.

⁹⁵ Paulus Orosius, Dějiny VII. 40. 4, s. 414.

⁹⁶ Zósimos, Stesky VI. 2, s. 240 – 241. Na čtyřech měsících se Zósimos shoduje se Sózomenem. Viz Sózomenos, Ecclesiastical History IX. 11 (New York 1890, s. 946).

⁹⁷ Orosius Dějiny VII. 40. 4, s. 414. O téměř přesně sto let dříve totiž v Británii proběhlo svolání Constantina I., jenž se později stal zakladatelem vlastní dynastie.

⁹⁸ Tamtéž VII. 40. 5 – 7, s. 414 – 415; Zósimos, Stesky VI. 4, s. 241 – 242.

⁹⁹ J. Drinkwater, *The Usurpers*, s. 276.

¹⁰⁰ Zósimos, Stesky V. 43, s. 230 – 231.

¹⁰¹ M. Kulikowski, *Barbarians*, s. 337.

rozdrčeno a provincie držena v rukou generála Gerontia, Constantinus sám byl uznán císařem jako legitimní spoluvládce. Někdejší uzurpátor tedy usoudil, že je vhodná doba povýšit svého syna Constanta do hodnosti augusta. Constantinus se však dopustil vážné diplomatické chyby, když nechal oba Honoriovy příbuzné popravit, čímž se vztah mezi oběma spoluvládci nenávratně poškodil. Nato se v Hispánii vzbouřil Gerontius a provolal císařem jistého Maxima.

Roku 411 musel Constantinus čelit útoku vedenému Gerontiem, ve stejnou dobu útočily Honoriovy jednotky, kterým velel generál Constantius. Constantinův syn Constans byl pak téhož roku zabit Gerontiem u Vienny (dn. Vienne).¹⁰² Když však Gerontiovo vojsko zpozorovalo příchod Constantiových jednotek, přidalo se ke Constantinovi, toho času dlícímu v Arelate. Následně se Gerontius stáhl, a když se proti němu obrátil zbytek vlastních vojáků, spáchal sebevraždu.¹⁰³

V Galii a Británii Constantinus utrpěl značnou ztrátu území – obyvatelé si zde poté, co vyhnali římské úředníky, nastolili vlastní vládu.¹⁰⁴ Je možné, že byl ravennský dvůr s těmito komunitami v kontaktu, a je možné, že stejně tak byl v kontaktu s Gerontiem, kterému dal důvod doufat ve smíření s legitimní vládou, to vše za účelem podkopat Constantinovu autoritu.¹⁰⁵

Constantiovo vojsko nakonec roku 411 oblehlo Arelate a Constantinus byl nucen kapitulovat, město otevřelo své brány a nechalo Constantia vstoupit. Constantinus byl spolu se svým druhým synem Julianem poslán do Itálie, avšak cestou byli oba zavražděni.¹⁰⁶

Na sérii britských uzurpací je v moderní historiografii nahlíženo dosti rozporuplně. Historikové se rozcházejí především v jednom bodě, a to proč vlastně k uzurpacím na začátku 5. století v Británii vůbec došlo. Nabízí se vysvětlení, které dává události v Británii do souvislosti s invazí barbarských Vandalů, Alanů a Svěbů na území římské říše. Tento přechod přes Rýn v oblasti blízko Mohuče je obvykle datován do přelomu let 406/407. V pracích českých historiků, jako jsou například Josef Češka či Jan Burian se tak můžeme setkat s názory, že tento přechod barbarů do Galie přímo

¹⁰² J. Martindale (ed.), *The Prosopography, Volume II. A. D. 395 – 527*, Cambridge 1980, s. 310.

¹⁰³ Sózomenos, *Ecclesiastical History IX.* 13, s. 948.

¹⁰⁴ Zósimos, *Stesky VI.* 5, s. 242 – 243.

¹⁰⁵ J. Drinkwater, *The Usurpers*, s. 285.

¹⁰⁶ Sózomenos, *Ecclesiastical History IX.* 14, s. 949.

působil na římské vojenské posádky v Británii, které se obávaly, že by je tyto skupiny¹⁰⁷ mohly „zasáhnout svým germánským náporem“.¹⁰⁸ K podobnému názoru se kloní i Michael Kulikowski, jenž navíc datuje přechod barbarů přes Rýn již do roku 405.¹⁰⁹ Nutno však podotknout, že všechny tyto názory se opírají o popis situace, kterou nám dokládá Zósimos.¹¹⁰ Zósimos však okolnosti povstání popisuje na dvou místech, z nichž o barbarské invazi se zmiňuje pouze na jednom z nich.¹¹¹ Závažnou překážkou pro tuto argumentaci by navíc byl fakt, pokud bychom tedy trvali na dataci přechodu přes Rýn do přelomu let 406/407, že Marcus byl povolán císařem již v průběhu roku 406.

Oproti tomu John Drinkwater předpokládá vznik tohoto nepokoje na čistě lokální úrovni.¹¹² Jistou souvislost s invazí barbarů však připouští Evangelios Chrysos, když říká, že nespokojenost posádek mohla vyvolat náhlá nepravidelnost ve vyplácení jejich mezd.¹¹³ Objevily se rovněž názory, které říkají, že invaze barbarů do Galie byla pouze pomyslnou poslední kapkou, avšak ne primární příčinou.¹¹⁴

Tato epizoda však není jedinou ukázkou problematického vztahu Británie a císařského dvora. Vraťme se nyní o několik set let do minulosti, do doby občanské války po smrti císaře Commoda (177 – 192), po němž v roce 193 krátce vládli Pertinax a Didius Julianus. Ještě téhož roku byli nezávisle na sobě povýšeni na císaře Septimius Severus v Panonii a Pescennius Niger v Antiochii.¹¹⁵ Po porážce Nigra však pro Septimia Severa vyvstal další problém, tentokrát na západě. Jednalo se o Clodia Albina, místodržícího Británie. Septimius Severus Albina povýšil do hodnosti caesara a přislíbil mu následnictví navzdory tomu, že měl dva syny. Když si pak Clodius Albinus uvědomil, že Severův slib byla jen zástěrka, kterou se císař snažil získat čas, zatímco posiloval své postavení v říši, vzbouřil se a přeplavil se do Galie, kde si své sídlo zřídil ve městě Lugdunum (dn. Lyon). Poblíž Lugduna se také roku 197 odehrála bitva, v níž

¹⁰⁷ Názory se rozcházejí i v tom, zda se jednalo o tlupy válečníků či skupiny složené rovněž z žen a dětí. K první domněnce se kloní například A. Goldsworthy, *How Rome*, naopak Edward Thompson, *Britain A. D. 406 – 410*, *Britannia* 8, 1977, s. 303 – 318 říká, že se jednalo o druhý případ.

¹⁰⁸ J. Burian – P. Oliva, *Civilizace*, s. 507; J. Češka, *Zánik*, s. 182.

¹⁰⁹ M. Kulikowski, *Barbarians*, s. 325 – 345.

¹¹⁰ „V dřívější době ... se spojili Vandalové, Svebové a Alanové, překročili Alpy, zpusťovali území záalpských kmenů, povraždili množství obyvatel a stali se postrachem vojsk v Británii. Strach, že tyto spojené kmeny zaútočí i na Británii, přiměl vojska k tomu, aby přikročila k volbě vladaře, totiž Marka, Gratiana a po nich Constantina.“ Zósimos, *Stesky* VI. 3, s. 241.

¹¹¹ Tamtéž VI. 2, s. 240.

¹¹² J. Drinkwater, *The Usurpers*, s. 271.

¹¹³ E. Chrysos, c. d.

¹¹⁴ Guy Halsall, *Barbarian Migrations and Roman West*, 376 – 568, Cambridge 2007, s. 211 – 212.

¹¹⁵ M. Grant, *Římská císařovna*, Praha 2010, s. 130.

byl Clodius Albinus poražen a zabit. Pozastavme se však nyní nad faktem, že si Galii pro svou věc okamžitě získal a nadto jej podporoval i správce Tarrakonské Hispánie, Lucius Novius Rufus¹¹⁶ a „mnoho předních lidí v Hispánii a Galii“,¹¹⁷ jež dal po skončení války Septimius Severus popravit. Můžeme si povšimnout, že jisté nepřátelství provinciálních vládnoucích vrstev, jež byly ochotny podporovat jak Constantina III., tak Jovina, který si císařskou moc uzurpoval krátce po něm, nebyly v 5. století nic nového.

Problém s Británií spočíval v tom, že jakmile Clodius Albinus i se svými legiemi ostrov opustil, ocitlo se území najednou bez ochrany před severními barbarskými kmeny.¹¹⁸ Když se ale vojenské jednotky v Británii naopak nacházely, poskytovaly mocenskou oporu případným uzurpátorům.¹¹⁹ Proto provincií Septimius Severus po porážce Clodia Albina rozdělil na Horní Británii a Dolní Británii.¹²⁰

Podobně jako v případě Británie, ani v Galii není situace, kdy se vládnoucí vrstva postavila proti legitimnímu císaři, nová. Separatistické tendence můžeme sledovat již ve 3. století, kdy se v Galii v roce 260 ujal vlády Marcus Cassianus Latinius Postumus. Tento vojenský velitel a správce provincie Germánie se stal vládcem samostatné říše poté, co nechal popravit syna tehdejšího císaře Galliena Salonina a galského pretoriánského prefekta Silvana.¹²¹ Jako císaře jej uznaly jak Galie, tak Hispánie a Británie. Svou novou říši Postumus opatřil všemi náležitostmi – hlavním městem, za něj zvolil Augustu Treverorum (dn. Trevír), senátem, dvojicí každoročně vybíraných konzulů, císařskou pretoriánskou gardou. Gallienovy pokusy o znovuzískání kontroly nad odpadlými provinciemi se táhly několik let, od roku 263 až do roku 269, kdy Postumus zemřel krátce po dobytí Moguntiaca (dn. Mohuč) rukou vlastního vojska. Paradoxně se tak stalo poté, co se Postumovi podařilo město dobýt a svrhnout vzbouřence uvnitř svého vlastního vzbouřeneckého státu – důstojníka Laeliana. Británie a Hispánie se po tomto incidentu navrátila zpět pod vládu legitimního císaře Galliena,

¹¹⁶ Tamtéž, s. 133.

¹¹⁷ Aelius Spartianus, Severus 12. 1 (Praha 1982, s. 150).

¹¹⁸ M. Grant, Římské císařové, s. 133.

¹¹⁹ Héródianos uvádí: „Albinus měl totiž vážné pohnutky k tomu, aby zatoužil po císařské moci: Vynikal bohatstvím a urozeností, měl silné vojsko a byl znám v Římě.“ Jak už bylo možno si všimnout, ne každý uzurpátor byl bohatý a známý. V boji o legitimitu mnohdy postačilo pouze jedno z uvedených kritérií, a to je podpora vojska. Vždyť konečně sám Septimius Severus byl povolán právě vojskem, které mu v následující občanské válce zůstalo věrné. Viz Héródianos, Řím po Marku Aureliovi II. 15. 2 (Praha 1975, s. 78).

¹²⁰ M. Grant, Římské císařové, s. 126.

¹²¹ Zósimos, Stesky I. 38, s. 28 – 29.

zato Galie vzdorovala až do roku 274, kdy byl její poslední vládce Tetricus poražen císařem Aurelianem (270 – 275) a následně se vzdal.¹²²

Několik let nato však v Galii došlo k nové uzurpaci, tentokrát ve městě Colonia Agrippinensium (dn. Kolín nad Rýnem),¹²³ kde se vzbouřili místní vojenští velitelé, Bonosus a Proculus, pravděpodobně ze strachu před trestem, jenž by je stihl za to, že Germáni spálili římskou flotilu umístěnou na Rýně, v jejímž čele stál právě Bonosus.¹²⁴ Oba zemřeli krátce po své vzpouře započaté v roce 280 – Bonosus ještě téhož roku a Proculus o rok později. Je možné, že události odehrávající se v Galii zasáhly i Hispánii¹²⁵ a ovlivnila Británii, kde se ve stejné době vzbouřil její (bohužel blíže nejmenovaný) místodržící.¹²⁶

Británii a severní Galii pak na konci 3. století zasáhla nová rána, a sice Carausiova revolta probíhající mezi lety 286 – 296. Carausius, původně voják sloužící v Maximianově (286 – 305, 307 – 308) námořnictvu,¹²⁷ se rozhodl uzurpovat pro sebe císařskou moc poté, co byl obviněn ze spolupráce s piráty, které původně pomáhal porazit.¹²⁸ A tak se dřív, než jej Maximianus stihl odstranit, chopil příležitosti a na přelomu let 286/287 se prohlásil v Británii císařem. Po této proklamaci se mu podařilo v Británii vytvořit do jisté míry nezávislou vládu, podobně jako před časem v Galii Postumovi.¹²⁹ Po sedmi letech vlády ale Carausiovu říši vyvrátil Constantius Chlorus, který uzurpátora napřed připravil o území v Galii, načež byl Carausius zavražděn svým ministrem Allectem. Ten pak po tři roky v Británii vládl sám,¹³⁰ než byl roku 296 zabit v boji. Po deseti letech se tak Británie vrátila pod vládu legitimních císařů.

Nyní se ale zamysleme, proč zaznamenáváme nejsilnější odstředivé tendence právě v Británii, Galii a mnohdy i Hispánii. Není pak jistě náhoda, že v 5. století ztrácela vláda západořímské říše postupně kontrolu právě nad těmito územími. Nasnadě je ve své podstatě jednoduché vysvětlení. Kvůli své geografické poloze se tyto části říše

¹²² Sextus Aurelius Victor, *Kniha o císařích XXXV.* 3 – 5, in: *Řím po Marku Aureliovi* (Praha 1975, s. 247.)

¹²³ M. Grant, *Římští císařové*, s. 211.

¹²⁴ *Historia Augusta* 15. 1 (Harvard 1932, s. 413 – 414).

¹²⁵ M. Grant, *Římští císařové*, s. 211.

¹²⁶ Zósimos, *Stesky I.* 66, s. 44.

¹²⁷ Sextus Aurelius Victor, *Kniha XXXIX.* 20 – 21, s. 253.

¹²⁸ M. Grant, *Římští císařové*, s. 232.

¹²⁹ Aurelius Victor se o situaci vyjadřuje takto: „...Carausiovi bylo ponecháno panství nad ostrovem, protože byl pokládán za vhodného, aby velel vojsku a chránil obyvatelstvo proti bojovným kmenům.“ Viz Sextus Aurelius Victor, *Kniha XXXIX.* 39, s. 255. Pro legitimní vládu bylo možná dokonce výhodné Carausia ponechat svému osudu, protože nemusela tato nebezpečí řešit sama.

¹³⁰ Eutropius, *Stručné římské dějiny IX.* 22 (Praha 2008, s. 115).

i v 5. století často ocitaly v ohrožení, které nemohlo být císařem sídlícím v Itálii efektivně zažehnáno, jako se tomu stalo na přelomu let 406/407, kdy římský limit překročili Alani, Svébové a Vandalové – ať už to byla přímá příčina uzurpace Constantina III. nebo ne. Tuto teorii by podporoval i fakt, že definitivní ztrátě Británie roku 410 předcházela prosba místních obyvatel k císaři Honoriovi o ochranu, na níž měl Honorius odpovědět zamítavě.¹³¹ Důvodem byla skutečnost, že tou dobou byl Honorius příliš zaměstnán Constantinovou uzurpací a obléháním Říma, proto nemohl západní části své říše účinně chránit. Něco podobného naznačuje ve svém článku i John Drinkwater, jenž tvrdí, že uzurpacím se v Británii dařilo proto, že tyto osoby obvykle využívaly mocenského vakua vzniklého nepřítomností nebo nekompetentností císaře.¹³² Pravdou zůstává, že ztráta Británie v 5. století je pouze vyústěním dlouhodobého vývoje tradice separatistických tendencí západních částí římské říše.

Constantinova uzurpace však nebyla poslední, která zasáhla západořímskou říši – neboť bezprostředně po něm následovala Jovinova uzurpace v Galii.

3.2 Jovinus (411/412 – 413)

Začátek Jovinovy uzurpace se datuje do let 411 nebo 412.¹³³ Proběhla v Galii, konkrétně v Moguntiacu (dn. Mohuč). K moci se dostal za pomoci barbarů – vůdce Alanů Goara a krále Burgundů Gunthiaria. Navíc měl rovněž spojení s Prisca Attala, který vyzval Athaulfa, Alarichova švagra,¹³⁴ aby se k Jovinovi přidal.¹³⁵ Vzápětí po svém svolání se Jovinus spolu s jednotkami složenými z Alanů, Burgundů, Alamanů a Franků¹³⁶ vydal na jih Galie a pravděpodobně roku 412 prohlásil císařem svého bratra Sebastiana.¹³⁷ Tento akt měl údajně vyprovokovat Athaulfa, který se možná domníval, že by tato pozice lépe příslušela Attalovi.¹³⁸ Jovinův definitivní pád přišel poté, co Dardanus, galský prétoriánský prefekt, přislíbil Athaulfovi přísun obilí a *foedus*

¹³¹ „Britanským městům však poslal Honorius list s výzvou, aby se sama postarala o svou bezpečnost...“ Viz Zósimos, Stesky VI. 10, s. 246.

¹³² J. Drinkwater, *The Usurpers*, s. 293.

¹³³ Pro rok 411 se vyslovil například R. Scharf, *Jovinus*, s. 1; Pro rok 412 naopak J. O’Flynn, *Generalissimos*, s. 63. Pro rok 411 by svědčila zmínka Řehoře z Tours, že Jovinus hodlal pomoci Constantinovi III. obléhanému v Arles, avšak o tomto se jiné prameny nezmiňují. Viz Řehoř z Tours, *O boji králů a údělu spravedlivých II. 9* (Praha 2005, s. 76).

¹³⁴ Když totiž poté, co roku 410 Alarich vyplenil Řím, vydal se na jih Itálie, kde krátce nato zemřel. Athaulf se pak roku 411 rozhodl vrátit zpět na sever a odtud dál do Galie, kam dorazil roku 412.

¹³⁵ Olympiodóros (fr. 80 u Photia).

¹³⁶ J. Češka, *Zánik*, s. 188.

¹³⁷ J. Martindale, *The Prosopography II*, s. 621 – 622.

¹³⁸ J. Drinkwater, *The Usurpers*, s. 290.

výměnou za hlavy Jovina i jeho bratra Sebastiana.¹³⁹ Athaulf roku 413 zajal a zabil Sebastiana, poté oblehl Jovina, toho času nacházejícího se ve Valencii a následně jej předal prefektu Dardanovi. Krátce nato byl Jovinus popraven.

Vzhledem k tomu, že se nejednalo o čistě vojenskou uzurpaci jako v případě Constantinově, bylo by vhodné rozebrat více Jovinovy motivace. Oproti svému předchůdci Constantinovi III. pocházel Jovinus ze senátorské vrstvy, přesto ovládal menší území než Constantinus a jeho uzurpace trvala kratší dobu.¹⁴⁰ Překvapivé však je, že Jovinus neměl v úmyslu, či přinejmenším nejevil snahy o ovládnutí ostatních provincií. Povšimneme-li si navíc, že Constantinus III. neměl v počátcích své uzurpace problém zajistit si Galii, na rozdíl od Hispánie, pak zde vyvstává zajímavý problém týkající se galské aristokracie. John Drinkwater naznačuje, že zde figurovalo jisté nepřátelství vůči ravennskému dvoru a že by tedy byla ochotná podporovat kohokoliv, kdo by případně vystoupil proti legitimnímu císaři Honoriovi.¹⁴¹ Řehoř z Tours pak navíc říká, že spolu s Jovinem bylo popraveno mnoho galských aristokratů.¹⁴² Je možné, že tito příslušníci místní elity podporovali již Jovinova předchůdce Constantina.¹⁴³ Pokud bychom přijali tuto hypotézu, pak by bylo možno přistoupit i na to, že Constantina podporoval i Jovinus. Otázkou však zůstává, co bylo příčinou této nelояality k legitimnímu císaři. Je tak možné, že případní podporovatelé uzurpátorů doufali, v případě, kdy jejich favorité uspějí a stanou se legitimními císaři, ve vysoké úřady a důležité funkce.¹⁴⁴

3.3 Heraclianus (413)

O Heraclianovi se poprvé dozvídáme v souvislosti s popravou západořímského generála Stilichona 22. srpna roku 408.¹⁴⁵ Po Stilichonově popravě následovaly čistky i mezi jeho příbuznými, kteří byli obviněni z velezrady.¹⁴⁶ Příkladem může být jeho švagr, manžel Stilichonovy sestry, Bathanarius, jenž byl usmrčen a jeho úřad správce severní

¹³⁹ R. Scharf, Jovinus, s. 2.

¹⁴⁰ J. Drinkwater, The Usurpers, s. 287.

¹⁴¹ Tamtéž s. 287 – 290.

¹⁴² Mezi nimi jmenovitě například Decimius Rusticus a Agroecius, jenž měl být dokonce Jovinovým důvěrníkem, viz Řehoř z Tours, O boji II. 9, s. 73 – 77. Řehoř doslova píše: „V týchž dnech byli v Clermontu Honoriovými veliteli zajati a brutálně zavražděni náměstek tyranů Decimius Rusticus, Agroetius, bývalý přednosta Jovinových kancelářů, a mnoho šlechticů.“ Ze zmínky o „náměstkovi tyranů“, jak jsou zde uzurpátoři nazýváni, pak není příliš jasné, zda jsou myšleni Constantinus III. s Constantem, či Jovinus se Sebastianem, proto by bylo záhodno tuto pasáž ponechat diskuzi, avšak nezavrhnout ji.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ J. Drinkwater, The Usurpers, s. 294.

¹⁴⁵ Zósimos, Stesky V. 37, s. 224 – 225.

¹⁴⁶ J. Češka, Zánik, s. 183.

Afriky byl poté svěřen právě Heraclianovi.¹⁴⁷ Zpočátku se toto rozhodnutí ukázalo jako moudré, neboť Heraclianova pozice v severní Africe byla výhodou v roce 409, kdy byl v Římě zvolán císařem Priscus Attalus.¹⁴⁸ Heraclianus byl tehdy schopen zamezit do Říma směřující dodávky obilí.¹⁴⁹ Kromě toho rovněž bojkotoval veškerý obchod s Římem, což ve městě způsobilo hladomor.¹⁵⁰ Když si pak Attalus pokusil Afriku podmanit vojensky, byl Heraclianem drtivě poražen.¹⁵¹

Přesto se roku 413 Heraclianus vzbouřil proti západnímu císaři Honoriovi a doplul až ke břehům Itálie. Jak je možné, že do té doby loajální *comes Africae*, který byl navíc na konci roku 412 poctěn úřadem konzula pro rok 413, se náhle rozhodl obrátit proti císaři?

Orosius se zmiňuje, že k jeho revoltě došlo poté, co byl se svým zetěm Sabinem obviněn z „podezřelých machinací“.¹⁵² O co přesně šlo se však Orosius už bohužel dále nezmiňuje. V pátrání po Heraclianově motivaci pak nepomáhá ani Jordanes, který se pouze zkratkovitě zmiňuje o průběhu a výsledku revolty. Heraclianus měl v roce svého konzulátu vyzbrojit 703 lodí a poté doplout k Římu s úmyslem město vyplenit.¹⁵³ Podle Orosia měl ještě před tím pozastavit dávky obilí.¹⁵⁴ Nutno podotknout, že se ani jeden z autorů o Heraclianovi nezmiňuje jako o uzurpátorovi – na rozdíl od Filostorgia,¹⁵⁵ jenž však osvětlení pozadí jeho vzpoury rovněž nepřináší.

Pokud jde o názor moderní historiografie, Stewart Oost ve svém článku předkládá dvě východiska. Zaprvé, Orosius se o Heraclianovy důvody dále nezajímal, což sám odsuzuje jakožto nepravděpodobné. Pravděpodobnější podle něj je, že v době, kdy Orosius své Dějiny píše, zde byl někdo, kdo si uveřejnění pozadí revolty nepřál. Z vlivných osob na císařském dvoře to může být buď sám císař, nebo jeho generál Constantius. Abychom pochopili Heraclianovy možné motivy, je třeba napřed poněkud odbočit a vysvětlit si, kdo vlastně Constantius byl.

¹⁴⁷ Sózomenos, *Ecclesiastical History* IX. 8, s. 942 – 943.

¹⁴⁸ Senátor a římský městský prefekt, který byl roku 409 pozvednut k purpuru Alarichem za účelem vyjednávání – Attalus měl Alarichovi poskytnout majetek, území a především titul vrchního velitele římských vojsk, což legitimní císař Honorius odmítl. Attalus byl sesazen o rok později. Jeho druhá vláda, za kterou vděčil pro změnu Athaulfovi, se datuje do let 414 – 416.

¹⁴⁹ S. Oost, *The Revolt*, s. 236.

¹⁵⁰ Zósimos, *Stesky* VI. 11, s. 246.

¹⁵¹ A. Goldsworthy, *How Rome*, s. 300.

¹⁵² Orosius, *Dějiny* VII. 42. 12, s. 418.

¹⁵³ Jordanes, *Římské dějiny* 325, s. 176.

¹⁵⁴ Orosius, *Dějiny* VII. 42. 12, s. 418.

¹⁵⁵ Filostorgios, *Epitome of the Ecclesiastical History of Philostorgius*, compiled by Photius, Patriarch of Constantinople XII. 6 (London 1855).

Pozdější Honoriovův švagr a spoluvládce Constantius sloužil v římské armádě již za Theodosia I. a po Stilichonově pádu dosáhl vysokých pozic, což by naznačovalo, že se důležité hodnosti těšil již za Stilichona.¹⁵⁶ Jak již bylo řečeno dříve, poté, co byl Stilicho popraven, ocitli se v nebezpečí života i jeho příbuzní a blízcí přívrženci. Není známo, jestli byl v přímém nebezpečí i Constantius. Je ale nasnadě, že Constantius cítil ke Stilichonovi sympatie, či dokonce nenáviděl člověka, který se o Stilichonovu smrt nejvíc zasloužil – ministra Olympia. Proto se později postaral o Olympiovu brutální popravu. Není však známo, kdy přesně k ní mělo dojít, což poněkud komplikuje vysvětlení Heraclianových pohnutek. Pokud byl Olympius zapleten do Heraclianových „podezřelých machinací“, pak je možné, že se Heraclianus obával o vlastní život. Toto vysvětlení je však pokládáno za vysoce nepravděpodobné. Pokud ale uvěříme, že Olympiova smrt měla souvislost s popravou Stilichona, pak je možné, že Constantius skutečně plánoval odstranit i člověka, který měl generálovi zasadit smrtelnou ránu. Oost naznačuje, že faktem, který by tomuto nasvědčoval je skutečnost, že Constantius po Heraclianově smrti obdržel jeho majetek.¹⁵⁷

Se zajímavým vysvětlením Heraclianovy revolty pak přichází Josef Češka, podle něhož měl komitovu vzpouru podnítit císařský zákon proti donatistům z roku 412. V důsledku tohoto zákona pak mělo docházet ke konfiskacím majetku, tělesným trestům a zotročování, což vyvolalo „obecné rozhořčení“.¹⁵⁸ Jeroen Wijnendaele pak Heracliana ze seznamu uzurpátorů naprosto škrtná a říká, že se pouze z obav před Constantiem snažil zajistit svou pozici¹⁵⁹ – což se ostatně nevylučuje s názorem, jenž prezentuje Stewart Oost.

Heraclianus byl po vylodění v Itálii poražen císařským komitem Marinem, načež se stáhl zpět do severní Afriky – přesněji do Kartága – kde byl krátce nato zabit. Heraclianův zeť Sabinus měl poté uprchnout do Konstantinopole a nějakou dobu poté měl být poslán do vyhnanství. Správcem severní Afriky se po Heraclianově smrti stal Marinus.

Nyní se krátce zamysleme nad významem, který měla pro západořímskou říši provincie Afrika. Jak již bylo zmíněno, protože Heraclianus v době Attalovy uzurpace „zabezpečil všechny africké přístavy rozmanitými způsoby ochrany, takže do římského

¹⁵⁶ J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 64.

¹⁵⁷ S. Oost, *The Revolt*, s. 239.

¹⁵⁸ J. Češka, *Poslední století starověku*, Brno 1987, s. 16.; Týž, *Zánik*, s. 188.

¹⁵⁹ J. Wijnendaele, *The Manufacture*, s. 138 – 156.

přístavu nebylo možno dovážet ani obilí ani olej ani jiné potraviny nezbytné pro živobytí, vypukl v městě hroznější hlad než dříve...¹⁶⁰ Z této pasáže vyplývá, že minimálně Řím byl v době Heraclianovy vzpoury potenciálně ohrožen. Byla ale západořímská říše jako celek skutečně na Africe závislá natolik, že by její případné odtržení pro říši znamenalo katastrofu?

Jak zmiňuje básník Claudius Claudianus ve své básni o válce se vzbouřencem Gildonem, před tím, než byla založena Konstantinopol, čerpal Západ své zásoby obilí z Egypta. Poté byl ale Egypt určen jako hlavní zdroj potravin nově vzniklého města na východě a Afrika zůstala „jedinou nadějí“.¹⁶¹ Otázkou ale zůstává, zda byla situace skutečně tak dramatická, jak ji básník líčí. Jak vychází najevo díky studii Jeroena Wijnendaela, Afrika byla zásobárnou obilí pouze pro Řím, ne Itálii jako takovou. Západořímská říše spoléhala i na jiné provincie, například jižní Galii nebo Hispánii.¹⁶²

Taktika odříznutí nepřítele od námořního zásobování není v 5.století jistě ničím novým,¹⁶³ jak však Wijnendaele poznamenává, v případě Afriky a Říma není tento způsob vedení války příliš efektivní, neboť zasaženo je pouze civilní obyvatelstvo, nikoliv armáda.¹⁶⁴ Navíc Řím už dávno nebyl císařským sídelním městem, takže tímto způsobem nemohlo být ani započato vyjednávání s císařem. To je možná důvod, proč k němu vojenští velitelé příliš často nepřistupovali, dokonce ani za uzurpace afrického správce Domitia Alexandra, který se prohlásil císařem v roce 308 nebo za občanské války mezi syny Constantina I. (306 – 337), Constantem (337 – 350) ovládajícím Itálii a Afriku, a Constantinem II. (337 – 340), který kontroloval Británii, Galii a Hispánii. Tento způsob vedení války ve 4. století využili až Gildo v roce 397¹⁶⁵ a po něm Heraclianus v roce 413.

Je rovněž pozoruhodné, že oproti Británii nebo Galii se v Africe setkáváme s nižším počtem uzurpátorů. Může to být způsobeno skutečností, že v Africe bylo umístěno méně vojenských jednotek, stejně jako geografickou polohou – Británie či Galie měly pro případného uzurpátora tu výhodu, že se nedaleko nacházely rýnské

¹⁶⁰ Zósimos, Stesky VI. 11, s. 246.

¹⁶¹ Claudius Claudianus, *The War Against Gildo* 64 – 67 (London 1922, s. 103 – 104).

¹⁶² J. Wijnendaele, *Late Roman Civil War and the African Grain Supply*, *Journal of Late Antiquity* 12, 2019, č. 2, s. 298 – 328.

¹⁶³ Vzpomeňme například na rok 415, kdy generál Constantius využil tuto taktiku v boji s Góty, viz Orosius, *Dějiny* VII. 43. 1, s. 419.

¹⁶⁴ J. Wijnendaele, *Late Roman Civil War*, s. 321.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 310.

vojenské jednotky.¹⁶⁶ Afrika se pak, pokud jde o tento konkrétní aspekt, v porovnání s danými částmi říše jeví jako poněkud odříznutá a jak ve své studii říká Alan Wardman, Gildonova i Firmova revolta, jež se odehrála v roce 372, měly pouze omezené možnosti dosahu.¹⁶⁷

3.4 Joannes (423 – 425)

Když roku 423 po třiceti letech vlády zemřel západořímský císař Honorius, ocitl se Západ před zajímavou situací. Honorius sám zemřel bezdětný a jeho synovci Valentinianovi byly v té době pouhé 4 roky, navíc tou dobou ani nebyl přítomen na území západořímské říše.¹⁶⁸ Naneštěstí taktéž někdejší Honoriov generál, později i spoluvládce a Valentinianův otec Constantius III. zemřel již roku 421. Na Východě tehdy vládl Theodosius II., rozhodnutí o dosazení západního císaře tedy připadlo jemu a západní vláda měla toto rozhodnutí přijmout. Jak ale uvidíme, roku 423 tomu tak nebylo.

Na konci roku 423¹⁶⁹ byl v Římě senátem provolán císařem *primicerius notariorum* Joannes,¹⁷⁰ pravděpodobně s podporou generála Castina,¹⁷¹ jehož dokonce ustanovil konzulem pro rok 424.¹⁷² Z pohledu východní vlády byl tento akt vnímán jako uzurpace, neboť Theodosius II. po smrti Honoria zamýšlel uplatnit svůj nárok na Západ.¹⁷³ Joannes po své proklamaci odeslal do Konstantinopole posly, avšak nedošel ze strany Východu uznání.¹⁷⁴ Proti Joannovi se také postavil *comes Africae* Bonifatius, který zůstal věrný Galle Placidii a jejímu synovi Valentinianovi, což prokázal rovněž finanční podporou. Za těchto okolností byl Theodosius II. ochoten Valentinianovi dopomoci na západní trůn. Roku 424 pak Valentiniana i Gallu Placidii poslal i s vojenským doprovodem, který měl za úkol Joana svrhnout, zpět do Itálie. Velením byli tehdy pověřeni Ardabur a jeho syn Aspar.¹⁷⁵ Nešťastnou náhodou však Ardabur

¹⁶⁶ Alan Wardman, *Usurpers and Internal Conflicts in the 4th Century A.D.*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 33, 1984, č. 2, s. 234.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Jeho matka Galla Placidie, sestra císaře Honoria, totiž kvůli rozporům se svým bratrem uprchla na dvůr východního císaře v Konstantinopoli. Viz J. Burian – P. Oliva, *Civilizace*, s. 507.

¹⁶⁹ Hydatius, *Continuatio Chronicorum* 83, s. 20.

¹⁷⁰ Někdy též uváděn jako Johannes, viz J. Burian – P. Oliva, *Civilizace*, s. 507.

¹⁷¹ Prosper Tiro, *Epitoma chronicon* 1282 (Berlin 1892, s. 470).

¹⁷² Ani jeho však Východ neuznal a jmenoval svého vlastního konzula, Victora. Viz J. Martindale, *The Prosopography II*, s. 270.

¹⁷³ J. Česka, *Zánik*, s. 191.

¹⁷⁴ Filostorgios, *Epitome XII*. 13.

¹⁷⁵ Tamtéž.

Joannovi padl do rukou a byl zajat v Ravenně.¹⁷⁶ Uzurpátor s ním však jednal nanejvýš benevolentně a ponechal svému zajatci relativní volnost – Ardabur totiž předstíral, že změnil strany a zřekl se spojenectví s Gallou Placidii.¹⁷⁷ Ardaburovi se tak podařilo přesvědčit k revoltě proti Joannovi některé uzurpátorovy přívržence. Přitom odeslal instrukce svému synu Asparovi, který přispěchal na pomoc s jezdeckem, jemuž velel. Mezitím Joannes vyslal svého správce císařského dvora Flavia Aëtia vyjednávat s Huny, od nichž si sliboval vojenskou pomoc.¹⁷⁸ Po krátkém boji byl Joannes poražen a zajat. Nedlouho poté byl na jaře roku 425 sťat.¹⁷⁹ Asi tři dny po Joannově smrti dorazil Aëtius s posilou čítající přibližně 60 000 Hunů.¹⁸⁰ Po smrti Joanna prohlásil na podzim roku 425 v Římě Theodosius II. prostřednictvím svého vyslance Heliona¹⁸¹ Valentiniana III. císařem.¹⁸²

Jak již bylo řečeno, proklamace západního císaře bez souhlasu Východu byly z pohledu východní vlády brány jako uzurpace císařské moci. Na příkladu Joanna a dále i Petronia Maxima a Eparchia Avita však můžeme ilustrovat způsob, jak si počínal senát v případě mocenského vakua vzniklého smrtí západního císaře – a jak už jsme viděli v případě Jovina, nemuselo se to nezbytně týkat pouze úmrtí císaře. Pozastavme se proto nyní na okamžik u senátu západořímské říše a role, jíž hrál ve vysoké politice západní vlády.

V 5. století Řím již dlouho nebyl sídelním městem vládnoucího císaře, jehož přítomnost se nyní omezovala na pouhé návštěvy.¹⁸³ Další pokles důležitosti senátorského stavu pak nastal po založení Konstantinopole, kde rovněž vznikl další senát zodpovídající se východnímu císaři. Ostatně od 3. století již nebyl potřeba ani formální souhlas senátu se jmenováním nového císaře.¹⁸⁴ Svůj vliv pak mohl senát na západě uplatňovat jen ve velmi omezeném rozsahu – podporou legitimního císaře v případě občanské války, popřípadě dosažením některého důležitého úřadu. Nezřídka

¹⁷⁶ Socrates Scholasticus, *Církevní dějiny* II VII. 23 (Praha 1990, s. 136).

¹⁷⁷ Olympiodóros (fr. 80 u Photia).

¹⁷⁸ Řehoř z Tours, *O boji* II. 8, s. 72.

¹⁷⁹ Marcellinus Comes, *Chronicon* 425. 1 (Berlin 1894 s. 76.)

¹⁸⁰ Filostorgios, *Epitome* XII. 14.

¹⁸¹ Socrates Scholasticus, *Církevní dějiny* II VII. 24, s. 137.

¹⁸² Jordanes, *Římské dějiny* 328, s. 177.

¹⁸³ M. Humphries, *Roman Senators and Absent Emperors in Late Antiquity*, *Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia* 17, 2003, s. 27 – 46; pro více informací o pobytech jednotlivých císařů 5. století v Římě viz též Andrew Gillett, *Rome, Ravenna and the Last Western Emperors*, *Papers of the British School at Rome* 69, 2001, s. 131 – 167.

¹⁸⁴ Prvním císařem, který byl jmenován bez formálního souhlasu senátu, byl Carus roku 282. K tomuto J. Szidat, *Usurpator*, s. 44 – 45.

se však stávalo, že senát nesprávně odhadl situaci a v případě občanské války se postavil na špatnou stranu, jako se to stalo v případě Magna Maxima a Quinta Aurelia Symmacha, který uzurpátorovi vyjádřil svou podporu poté, co Maximus vpadl do Itálie.¹⁸⁵ Je tedy možné, že proklamací Jovina, Joanna a Petronia Maxima chtěl senát dosáhnout podílu na politické moci v západním impériu. Tato myšlenka mohla být posílena také tím, že v 5. století západořímská říše postupně ztrácela kontrolu nad západními provinciemi a stále více se omezovala pouze na Itálii, což opět poněkud pozvedlo důležitost Říma.¹⁸⁶

Jistě pak senátoři za vrchol této své politiky mohli pokládat fakt, že v průběhu 5. století na císařský trůn dosedlo – byť ne na dlouho – i několik příslušníků jejich vlastních řad.

3.5 Petronius Maximus (455)

Když se senátor Petronius Maximus roku 455 prohlásil císařem, měl za sebou již dlouhou politickou kariéru. V roce 411 zastával úřad přetora,¹⁸⁷ o nějaký čas později pak mezi lety 420 – 421 působil jako městský prefekt v Římě.¹⁸⁸ Úřad konzula mu byl svěřen dokonce dvakrát a to pro roky 433 a 443. Posléze na přelomu 30. a 40. let rovněž dvakrát působil jako přetoriánský prefekt Itálie. Od roku 455 byl patriciem.¹⁸⁹ A o deset let později se účastnil spiknutí proti císaři Valentinianovi III.,¹⁹⁰ které vyústilo v císařovu vraždu a tím pádem i v definitivní vymření mužské linie Theodosiovy dynastie.

Podle všeho usiloval Petronius Maximus o některou z významných vojenských pozic už před incidentem z roku 455. Tehdy zde však byl ještě někdo další – císařův eunuch Heraclius, jenž měl na dvoře velký vliv a ve Valentinianových očích se snažil zdiskreditovat generála Aëtia.¹⁹¹ Svého cíle nakonec dosáhl roku 454, kdy byl Aëtius císařem zavražděn. Když byl však o rok později na vojenské přehlídce zavražděn

¹⁸⁵ M. Humphries, *Roman Senators*, s. 36 – 37.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ J. Martindale, *The Prosopography II*, s. 749.

¹⁸⁸ V průběhu trvání svého úřadu se zasloužil například o opravu baziliky svatého Petra, viz tamtéž, s. 750.

¹⁸⁹ Prosper Tiro, *Epitoma chronicon* 1375. 5, s. 484.

¹⁹⁰ Podle Evagria Scholastica Petronius svůj podíl na spiknutí vysvětlil tím, že mu Valentinianus údajně znásilnil manželku, viz Evagrius Scholasticus, *Církevní dějiny II. 7* (Praha 1991, s. 33).

¹⁹¹ Prosper Tiro, *Epitoma chronicon* 1373, s. 483; později se však postavil proti Petroniu Maximovi a jistě není žádným překvapením, že byl rovněž zavražděn, a to dokonce ve stejný den jako Valentinianus III. K tomuto Marcellinus Comes, *Chronicon* 455. 1, s. 86.

bývalými Aëtiovými spolubojovníky Optilou a Thraustilou¹⁹² i císař Valentinianus, nebyl stejného osudu ušetřen ani Heraclius.

Ohledně následujícího dne po vraždě Valentiniana III. se Petronius Maximus, který stál v pozadí tohoto spiknutí, prohlásil v Římě císařem. Ve snaze zajistit si legitimitu si vzal vdovu po Valentinianovi III. a dceru již zesnulého Theodosia II., Licinii Eudoxii a svého syna Palladia, jehož oženil s jednou z jejích dcer,¹⁹³ prohlásil spoluvládce.¹⁹⁴ Legitimitu a uznání si pokoušel zajistit i jinými způsoby – například svého spojence Eparchia Avita vyslal do Vizigóty obývané Akvitánie, aby si jeho prostřednictvím zajistil jejich podporu.¹⁹⁵

Navzdory svým snahám však Petronius Maximus vládl poměrně krátkou dobu, neboť necelé tři měsíce po převzetí moci byl Řím vypleněn Vandaly vedenými králem Geiserichem. Ty do Itálie ze msty pozvala sama Licinie Eudoxie.¹⁹⁶ Petronius Maximus se při útoku pokusil z města uprchnout, avšak byl zabit, ať už nešťastnou náhodou či úmyslně některým z vojáků.¹⁹⁷ Plenění Říma pak pokračovalo asi dva týdny, načež byly z města uneseny jak Licinie Eudoxie, tak obě její dcery.¹⁹⁸

Stejně jako v případě Joanna, byla i vláda Petronia Maxima navzdory všem jeho snahám o legitimizaci z pohledu východního císaře Marciana uzurpací. Na západní trůn byl totiž po smrti Valentiniana III. s podporou Licinie Eudoxie určen Maiorianus. Avšak ani po Petroniově smrti se Maiorianus trůnu nedočkal – v červenci roku 455 se totiž císařem prohlásil jiný senátor a někdejší Petroniův *magister militum praesentalis*, Eparchius Avitus.

3.6 Avitus (455 – 456)

Avitus pocházel ze senátorské vrstvy¹⁹⁹ a roku 455, kdy se prohlásil císařem, měl za sebou již dlouhou kariéru. Ve 30. letech 5. století sloužil jako *magister militum* generála

¹⁹² J. Martindale, *The Prosopography II*, s. 1139.

¹⁹³ Otázkou však zůstává, o kterou z dcer se jednalo, viz J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 184. Stewart Oost naznačuje, že by se mohlo jednat o Placidii. Pro více informací viz S. Oost, *Aëtius and Majorian*, *Classical Philology* 59, 1964, č. 1, s. 23 – 29; opačnou pozici pak zaujímá Roger Collins, který se domnívá, že Palladiovi byla zaslíbena Eudoxie. Srov. Roger Collins, *Evropa raného středověku 300 – 1000*, Praha 2005, s. 62. Ani jedno tvrzení však není prameny podloženo.

¹⁹⁴ Hydatius, *Continuatio Chronicorum* 162, s. 27.

¹⁹⁵ A. Goldsworthy, *How Rome*, s. 355.

¹⁹⁶ Jordanes, *Římské dějiny* 334, s. 178.

¹⁹⁷ Adrian Goldsworthy předkládá možnost, že byl sražen z koně svým vlastním vojákem a poté ubit davem. K tomuto A. Goldsworthy, *How Rome*, s. 354.

¹⁹⁸ Evagrius Scholasticus, c. d.

¹⁹⁹ Řehoř z Tours, *O boji II*, 11, s. 79.

Aëtia²⁰⁰ v roce 437 se pak stal velitelem polní armády v Galii a o dva roky později pak obdržel hodnost pretoriánského prefekta pro Galii,²⁰¹ což byla zároveň jeho první civilní pozice.²⁰² Nejvyššího vojenského úřadu pak dosáhl roku 455, kdy jej Petronius Maximus jmenoval generálem.

Téhož roku byl vyslán do Galie na dvůr vizigótského krále Theodoricha II. v Tolose (dn. Toulouse). Ostatně s Theodorichem II. a jeho tou dobou již zesnulým otcem Theodorichem I. udržoval již od 20. let, kdy Vizigóty poprvé navštívil, blízké vztahy. Roku 451 pak byl dokonce s to sjednat jejich spojenectví proti Attilovým Hunům. O čtyři roky později pak podnikl do Tolosy ještě jednu cestu – možná, aby Petroniu Maximovi zajistil podporu proti Vandalům,²⁰³ kteří později téhož roku napadli Řím. Pomoc však nedorazila včas a Avitus se o smrti Petronia dozvěděl rovněž se zpožděním.

Hydatius se o proklamaci Avita vyjadřuje takto: „Téhož roku byl v Galii blízko Arelate galskou armádou a nobilitou provolán a přijat za augusta napřed v Tolose a pak v Římě Avitus, který pocházel z Galie.“²⁰⁴ Zdroji Avitovy podpory tedy byly vojenské jednotky v Galii a tolosánská (tedy vizigótská) šlechta. Krátce po svém prohlášení se Avitus i s vizigótskou armádou vydal do Říma, kde se nechal prohlásit konzulem pro rok 456.

Avitovo panování však nemělo dlouhého trvání, neboť se proti němu již v říjnu roku 456 postavili generál Flavius Ricimer s někdejšími favoritem císařovny Licinie Eudoxie Maiorianem a Avitus sám byl nucen uprchnout zpět do Galie. Vizigótský král Theoderich II. byl však k Avitově smůle tou dobou zaneprázdněn vojenskou kampaní proti Svěbům v Hispánii.²⁰⁵ U severoitalského města Placentia (dn. Piacenza) došlo k bitvě, v níž byl Avitus poražen. Aby si zachránil život, nechal se ihned po bitvě vysvětit na biskupa.²⁰⁶

O dalším Avitově osudu se dodnes diskutuje a ani nejdůležitější zdroj, který hovoří o jeho kariéře, Sidonius Apollinaris, nám nedovede podat uspokojivou

²⁰⁰ Sidonius Apollinaris, *Carmina* VII. 230 – 233 (Berlin 1887, s. 209).

²⁰¹ Tamtéž VII. 295 – 298, s. 210.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ R. Collins, *Evropa*, s. 64.

²⁰⁴ Hydatius, *Continuatio Chronicorum* 163, s. 27.

²⁰⁵ R. Collins, *Evropa*, s. 64.

²⁰⁶ Tamtéž.

odpověď.²⁰⁷ Hydatius pak naznačuje, že Avitus přišel o život ihned po bitvě u Placentie²⁰⁸ a Evagrius Scholasticus krátce zmiňuje, že zemřel na mor.²⁰⁹ Řehoř z Tours Avitovu historii rozvíjí o něco více: „...Protože zjistil, že senát je proti němu rozhořčen i nadále a chce jej připravit o život, vydal se s velkými dary na pouť do baziliky svatého Juliána, mučedníka clermontského. Avšak cestou, naplniv běh svého života, zemřel a jeho tělo bylo odneseno do vesnice Brioude a pohřbeno u nohou řečeného mučedníka.“²¹⁰ Jak již bylo řečeno, názory na Avitův další osud se různí, jsou dosti vágní či si přímo odporují.²¹¹

Nejednoznačná je rovněž otázka Avitovy legitimacy. Dle logiky, jež byla předestřena v předchozích dvou podkapitolách, měl být z pohledu Východu uzurpátorem, zvláště, když podporu císařovny Licinie Eudoxie měl Maiorianus, avšak Hydatius nám zanechává zajímavou zmínku o tom, že oba císaři, jak východní Marcianus, tak Avitus, „vládli ve shodě“²¹² poté, co Avitus do Konstantinopole vyslal své poselstvo. Pokud si tedy připustíme možnost, že byl Avitus skutečně Východem uznán,²¹³ vyvstává další otázka – co vedlo Ricimera a Maioriana k jeho svržení?

Vratkost Avitova režimu pravděpodobně spočívá v jeho neoblíbenosti mezi římskými senátory.²¹⁴ Jejich nelibost byla směřována především na Avitův galský původ a fakt, že důležité úřady obsazoval svými krajany.²¹⁵ Když pak Ricimer roku 456 svedl úspěšné námořní bitvy s Vandaly u Agrigenta a posléze nedaleko břehů Korsiky, jeho sebevědomí možná vzrostlo natolik, že se rozhodl nepopulárního císaře svrhnout.²¹⁶

²⁰⁷ Sidonius, Avitův zeť, se stal po pádu svého tchána předním příznivcem císaře Maioriana a Avitovu existenci ve svých básních a panegyricích nadále ze zjevných důvodů přecházel mlčením nebo maximálně narážkami. K této problematice více viz Ralph Mathisen, *Sidonius on the Reign of Avitus: A Study in Political Prudence*, *Transactions of the American Philological Association* (1974 – 2014) 109, 1979, s. 165 – 171.

²⁰⁸ Hydatius, *Continuatio Chronicorum* 183, s. 30.

²⁰⁹ Evagrius Scholasticus, c. d.

²¹⁰ Řehoř z Tours, *O boji* II. 11, s. 79.

²¹¹ Pro více informací k této pokračující diskuzi viz R. Mathisen, *The Third Regnal Year of Eparchius Avitus*, *Classical Philology* 80, 1985, č. 4, s. 326 – 335.

²¹² Hydatius, *Continuatio Chronicorum* 169, s. 28.

²¹³ Stejný názor zastává taktéž R. Collins, *Evropa*, s. 64; naopak Adrian Goldsworthy je proti, srov. A. Goldsworthy, *How Rome*, s. 355.

²¹⁴ R. Collins, *Evropa*, s. 64.

²¹⁵ J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 106.

²¹⁶ R. Collins, *Evropa*, s. 64.

3.7 Arvandus (468)

Arvandus působil jako prétoriánský prefekt pro Galii a to hned dvakrát mezi lety 464 – 468.²¹⁷ Zatímco jeho první období bylo hodnoceno pochvalně, druhé dopadlo katastrofálně.²¹⁸ Jak se dozvídáme z dopisu, který napsal jeho přítel Sidonius Apollinaris svému známému Vincentiovi, potýkal se Arvandus během svého druhého období na pozici pretoriánského prefekta s finančními potížemi a náporem věřitelů. Není známa přesná příčina, jež tuto změnu způsobila, jisté však je, že se Arvandovy vztahy s místními obyvateli zhoršily a on přestal řádně plnit své povinnosti.²¹⁹

Oproti tomu se zdá, že s Vizigóty Arvandus vycházel dobře – tak dobře, že byl v souvislosti s tím roku 469 v Římě souzen za velezradu. Usvědčujícím důkazem proti němu byl dopis, jenž měl napsat králi Eurichovi.²²⁰ V tomto dopise krále nabádal, aby zrušil své spojenectví s císařem Anthemiem a místo toho si rozdělil Galii s Burgundy, kteří tou dobou sídlili severozápadně od italských Alp. Arvandus sám toto obvinění navzdory Sidoniovým radám nepopíral.²²¹ Následně byl zbaven všech hodností a o dva týdny později odsouzen k smrti. Trest byl nakonec díky přímlovám jeho přátel, mezi nimi i již zmíněného Sidonia, zmírněn na vyhnanství.²²²

Nad jednou pasáží Sidoniova dopisu se však pozastavme: „...poznal, že může být shledán vinným za zradu i pro něco jiného, než usilováním o purpur.“²²³ Zde tedy vychází najevo, že Arvandus ve skutečnosti neusiloval o císařskou hodnost.²²⁴ Oproti tomu Paulus Diaconus tvrdí, že se Arvandus o uzurpaci skutečně pokusil: „Císař Anthemius poručil galského prefekta, který se pokusil převzít moc, poslat do vyhnanství.“²²⁵

Arvandovy skutečné motivace nám nejsou známy, avšak můžeme se alespoň pokusit události interpretovat. Již jsme si řekli o napětí panujícím mezi Ricimerem a císařem Anthemiem. Teorie Johna O'Flynna o tom, že byl Arvandus Ricimerem podporován,²²⁶ by nám do této situace tedy zapadala a to i v případě, kdy by Arvandus

²¹⁷ J. Martindale, *The Prosopography II*, s. 157.

²¹⁸ Sidonius Apollinaris, *The Letters of Sidonius VII. 3* (Oxford 1915, s. 16).

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ Bratr Theodoricha II. a král Vizigótů mezi lety 466 – 484.

²²¹ Sidonius Apollinaris, *The Letters VII. 10*, s. 19.

²²² J. Češka, *Zánik*, s. 233.

²²³ Sidonius Apollinaris, *Carmina VII. 11*, s. 203.

²²⁴ Samozřejmě je možné, že v tomto ohledu nebyl Sidonius zcela upřímný, vzhledem k tomu, že v dané situaci nefiguroval jako nezaujatá osoba a aktivně se zasazoval o zmírnění Arvandova trestu.

²²⁵ Paulus Diaconus, *Historia Romana XV. 2* (Roma 1914).

²²⁶ J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 118.

uzurpátorem skutečně nebyl. Zde je důležité podotknout, že Anthemiův režim nebyl příliš oblíben, zvláště po vypuknutí války s Vizigóty a jejím nepříznivým vývojem pro římskou stranu. Navíc byl nařčen z podpory pohanských kultů, což samo o sobě vzbuzovalo podezření.²²⁷ K tomu se přidal ještě neúspěch v kampani proti Vandalům, což odstříhlo Anthemia od podpory východní vlády. Nyní už byla jen otázka času, kdy se od něj odvrátí i Ricimer – což se také stalo roku 472, kdy byl Anthemius v Římě poražen spojenými silami Ricimera a Gundobada, syna burgundského krále Gundioka, a záhy nato zabit.

Postava Arvanda, ať se již o uzurpaci pokusil nebo ne, pak mohla být dalším Ricimerovým pokusem o destabilizaci Anthemiovy vlády a posílení vlastní pozice.

3.8 Romanus (470)

Poslední uzurpaci, která na území západořímské říše v 5. století proběhla, provedl roku 470 Romanus. Stejně jako Avitus a mnoho uchazečů o císařskou moc před ním, pocházel i Romanus z řad senátorské aristokracie. Před svou uzurpací působil jako *magister officiorum*.²²⁸ Pravděpodobně koncem 60. let 5. století byl též jmenován patriciem.

O přesných okolnostech jeho uzurpace se můžeme pouze dohadovat. Víme pouze tolik, že Romanus byl roku 470 „zapleten do spiknutí proti císaři Anthemiovi“.²²⁹ Krátce nato byl však zatčen a popraven. Jediným vodítkem nám tak může být zmínka o Romanově přátelství s patriciem Ricimerem, jehož vztah k císaři byl značně vyostřený. Je tedy možné, že Ricimer zamýšlel onoho roku ustanovit Romana jako císaře namísto Anthemia. Situace se však z nějakého důvodu zvrtila, konspirace vyšla najevo a Romanus byl místo toho popraven – a možná právě to byla pro Ricimera poslední kapka.²³⁰ Anthemius byl zabit dva roky po něm a na uprázdněný císařský trůn byl pak dosazen Olybrius.

²²⁷ J. Češka, Zánik, s. 234.

²²⁸ J. Martindale, *The Prosopography II*, s. 947.

²²⁹ Anthemius byl kandidát východního císaře Leona, který jej poslal na západ po smrti císaře Libia Severa roku 465.

²³⁰ J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 119.

4 Uzurpace v širším slova smyslu

4.1 Gerontius a Maximus (409/410/411, 420 – 421?)

Jovinův pokus uchvátit císařskou moc nebyl jediný, který byl Constantinovou uzurpací vyvolán. Mezi lety 409, 410 a možná dokonce i 411 byl v Hispánii, přesněji ve městě Tarracona (dn. Tarragona), k moci pozvednut také jistý Maximus. Za touto uzurpací však stál ještě někdo další, a sice bývalý generál Constantina III., Gerontius, který mohl a nemusel být Maximovým otcem.²³¹ Vraťme se nyní na okamžik zpět do roku 408, kdy se, jak jsme již viděli, Constantinovu synovi Constantovi podařilo potlačit vzpouru Honoriových příbuzných, Vereniana a Didyma. Když tehdy Constans opouštěl Hispánii, ustanovil velitelem zajištěné provincie svého generála Gerontia. Otázkou pak zůstává, co vedlo ke zhoršení vztahů mezi Gerontiem a Constantinem.

Příčina by mohla tkvět v Gerontiově obavě z Honoriova hněvu způsobeného popravou Didyma a Vereniana, jíž se Constantinus neprozřetelně dopustil. Důležitým vodítkem se pro nás rovněž může stát jistá pasáž v Zósimovi: „Potom poslal Constantinus Constanta s vůdcem vojska Justem opět do Hispánie. Gerontius, kterého roztrpčilo Constantinovo rozhodnutí, získal si na svou stranu hispánské vojáky a poštlval barbary v Galii k odboji proti Constantinovi, který se jim nemohl postavit na odpor, protože větší část jeho válečné moci byla v Hispánii“.²³² Z tohoto úryvku tedy vyplývá, že Constans byl do Hispánie vyslán znovu a Gerontia to z nějakého důvodu pobouřilo – možná proto, že Constans měl k dispozici více vojáků, což by ukazovalo na to, že došlo k jisté degradaci Gerontiova postavení.²³³ Možná se dokonce obával svého úplného nahrazení.²³⁴ Další příčinou provolání Maxima může být povýšení Constanta do hodnosti augusta.²³⁵

Další otázkou samozřejmě je, proč tehdy Gerontius nepřijal purpur sám. Opět se nabízí několik vysvětlení. První je to, že si Gerontius zkrátka toužil ponechat přímé velení nad vojáky, což by jinak nebylo možné, jelikož by byl nucen jmenovat nové vojevůdce, kteří by jeho rozkazy následně zprostředkovávali.²³⁶ Další možnost je pak poněkud komplikovanější: Gerontius se uzurpátorem nestal, protože doufal, že by snad

²³¹ O jejich příbuzenství se zmiňuje Olympiodóros, (fr. 80 u Photia). Oproti tomu Sózomenos Maxima označil za pouhého Gerontiova přítele, viz Sózomenos, Ecclesiastical History IX. 13, s. 948.

²³² Zósimos, Stesky VI. 5, s. 242 – 243.

²³³ J. Drinkwater, The Usurpers, s. 284.

²³⁴ M. Kulikowski, The Career of the Comes Hispaniarum Asterius, Phoenix 54, 2000, č. 1/2, s. 124.

²³⁵ J. Drinkwater, The Usurpers, s. 284.

²³⁶ R. Scharf, Der spanische Kaiser, s. 375.

někdy později mohl za svůj útok na Constantina III. získat podporu císaře Honoria. Proto měl být také v případě navázání spojení s Honoriem ochoten se Maxima kdykoliv zbavit.²³⁷

Tak či onak, roku 411 vedl Gerontius útok do Galie, kde napřed u Vienny zabil Constanta a následně plánoval zaútočit i na Constantina III. Jak však již bylo zmíněno výše, Gerontiovi vojáci se však obrátili proti němu a generál byl nakonec nucen spáchat sebevraždu. Po Gerontiově smrti byl Maximus sesazen vojáky a následně odešel do ústraní, aby žil „ve vyhnanství a v chudobě mezi barbary v Hispánii“.²³⁸ Maximus je také někdy ztotožňován s člověkem, jenž si uzurpoval císařskou moc v Hispánii na konci druhého desetiletí 5. století a byl svržen někdy kolem roku 422.²³⁹

Pokud porovnáme situaci v Hispánii s Galií nebo Británií, dospějeme k překvapivému závěru. Navzdory tomu, že se hispánské vládnoucí vrstvy mnohdy ochotně účastnily revolt vypuklých v sousedních dvou částech západořímské říše, jen nízký počet uzurpátorů z Hispánie původně pocházel a usiloval o její zajištění. Můžeme jmenovat například Magna Maxima, který se sice v Hispánii narodil, avšak svou uzurpaci provedl v Británii a poté pokračoval do Galie. To byl, jak už bylo jednou řečeno, vzhledem k blízkosti rýnských jednotek logický krok a je tedy pochopitelné, že Hispánie byla až druhořadým zájmem. Pro Magna Maxima bylo navíc ovládnutí Galie výhodnější také proto, že na rozdíl od Hispánie sousedí s Itálií, kde tou dobou sídlil Valentinianus II. se svou matkou.

Když se znovu vrátíme k uzurpacím v Galií a Británii – například k uzurpaci Postumově nebo Magnentiově, která proběhla mezi lety 350 – 353 a již Hispánie podporovala kvůli nespokojenosti se stávající vládou – zjistíme, že Hispánie nikdy dlouho neváhala s rozhodnutím, zda uzurpátora podporovat nebo ne (s výjimkou Didymovy a Verenianovy revolty proti Constantinovi III., jež však byla rychle potlačena). Po svržení uzurpátora se však pokaždé ihned navrátila pod centrální vládu.

²³⁷ J. Drinkwater, *The Usurpers*, s. 284.

²³⁸ Z pasáže tedy vyplývá, že přinejmenším ještě v roce 417, kdy Orosius psal své *Dějiny*, byl Maximus naživu, viz Orosius, *Dějiny* VII. 42. 5, s. 417. Stejně tak Olympiodóros říká, že po Gerontiově smrti Maximus uprchl se „spřátelenými barbary“ – k tomuto Olympiodóros (fr. 80 u Photia). Oproti tomu Sózomenos podává informace o Maximově smrti, viz Sózomenos, *Ecclesiastical History* IX. 15, s. 950.

²³⁹ M. Kulikowski, *The Career*, s. 124 – 125. Ke stejnému názoru se přiklání rovněž R. Scharf, *Der spanische Kaiser*, s. 378 – 384.

4.2 Alarich a Priscus Attalus (409 – 410, 414 – 416)

Již bylo zmíněno Alarichovo tažení na Řím a několikeré obléhání, jemuž bylo město vystaveno. Vraťme se však nyní k roku 409, kdy byl Řím obléhán podruhé. Alarich tehdy stále, stejně jako předešlého roku, usiloval o plat, majetek a vysoké vojenské funkce, což mu také roku 408 přineslo úspěch.²⁴⁰ Císař Honorius pak onoho roku 409 souhlasil s peněžitým výkupným, avšak odmítl Alarichovi přidělit pozici velitele západořímské armády.²⁴¹ Alarich posléze vytáhl na Řím, kde se pak pokoušel vyjednávat znovu s tím, že požadoval „obojí Noricum“²⁴² ... dále každoročně jen tolik obilí, kolik bude stačit podle císařova odhadu; že upouští i od požadovaného zlata a přeje si, aby mezi ním a Římem bylo přátelství a vojenské spojení.²⁴³ Byl však odmítnut i podruhé a tak Řím oblehl a zmocnil se jeho přístavu, čímž město odřízl od zásobování. Následně na konci roku donutil senát, aby uznal Prisca Attala jako svého nového císaře.

Priscus Attalus byl senátor a římský městský prefekt původem z Asie Minor.²⁴⁴ Vzhledem k tomu, že byl pohan, nechal se krátce po začátku své vlády pokřtít – nejspíše více z politických důvodů, než z vlastního přesvědčení²⁴⁵ – a jmenoval Alaricha velitelem všech polních vojsk.²⁴⁶ Attalus byl značně ambiciózní muž, protože neprodleně shromáždil senátory a seznámil je se svým plánem opět říši sjednotit.²⁴⁷ Jeho daleko sahající úmysly mu však ještě téhož roku začal kazit *comes Africae* Heraclianus, který, jak už víme, setrval věrný Honoriovi. Heraclianus tehdy zamezil obchod mezi svou provincií a Římem, kvůli čemuž pak ve městě vypukl hladomor. Attalus tentokrát prokázal nezávislost na Alarichovi, když odmítl záležitost řešit za pomoci gótských válečníků. Místo nich vyslal do Afriky Constanta, jehož jmenoval comitem namísto Heracliana.²⁴⁸ Naneštěstí neopatřil Attalus Constanta dostatečnou

²⁴⁰ J. Češka, Zánik, s. 186.

²⁴¹ Zósimos, Stesky V. 48, s. 235 – 236.

²⁴² Provincie byla tehdy rozdělena na dvě části – Noricum ripense a Noricum mediterraneum. Nacházela se zhruba na území dnešního Rakouska a Slovinska.

²⁴³ Zósimos, Stesky V. 50, s. 236 – 237.

²⁴⁴ Dnešní Anatólie. Viz Filostorgios, Epitome XII. 3.

²⁴⁵ Domníval se, že podpory se mu dostane spíše, bude-li křesťan. A. Goldsworthy, How Rome, s. 300.

²⁴⁶ J. Češka, Zánik, s. 186.

²⁴⁷ Sózomenos, Ecclesiastical History IX. 8, s. 942 – 943. Podle Zósima měl být dokonce ještě sebevědomější, neboť tvrdil, že „pod moc Římanů přivede celý svět“. Viz Zósimos, Stesky VI. 7, s. 243 – 244.

²⁴⁸ J. Martindale, The Prosopography II, s. 310.

vojenskou silou, což způsobilo porážku výpravy a Constans sám byl zabit ihned po přistání.²⁴⁹

Současně s tímto pak Attalus vytáhl na Ravennu, sídelní město císaře Honoriova. Zde také dostal Attalus nabídku pozice Honoriova spoluvladaře, což uzurpátor odmítl – a nejenže odmítl, dokonce Honoriovi vyhrožoval tělesným zmrzačením a exilem.²⁵⁰ Honorius se chystal k útěku z Ravenny, pravděpodobně ke svému synovci Theodosiovi II., když mu přišlo na pomoc vojsko čítající 4000 mužů²⁵¹ poslané právě Východem. Tato skutečnost zcela změnila situaci k Honoriově výhodě, takže z veškerého vyjednávání nakonec sešlo. Attalus byl několik měsíců nato v roce 410 opět zbaven moci právě Alarichem, který se rozhodl s Honoriem nadále jednat bez prostředníka. Vše však nasvědčuje tomu, že Attalus dál žil mezi Alarichovými lidmi, ačkoliv již jako soukromá osoba.²⁵²

Znovu byl Priscus Attalus pozvednut k moci roku 414 Alarichovým švagrem Athaulfem, jenž usiloval o to, aby se Attalus stal Honoriovým spoluvládce. Následujícího roku však byl Athaulf zavražděn. Attalus byl pak předán Honoriovi, který Attala vyhostil na Liparské ostrovy. Zde nakonec Attalus také zemřel.

²⁴⁹ Sózomenos, Ecclesiastical History IX. 8, s. 942 – 943.

²⁵⁰ Zósimos, Stesky VI. 8, s. 244 – 245.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² Olympiodóros (fr. 80 u Photia).

5 Legitimní císaři, jimž se nedostalo uznání Východu

Rozdíl mezi uzurpátory, o nichž byla doposud řeč, a legitimními císaři, kteří však nebyli uznáni ze strany východního císaře, spočívá právě v oné legitimitě, jíž si tyto osoby zajistily. Je však třeba zdůraznit, že ta nebyla samozřejmostí – pro západního císaře bylo důležité rovněž uznání ze strany jeho východního kolegy, na jehož podpoře byl mnohdy, jak ještě uvidíme, závislý.

Chceme-li lépe pochopit tuto podkategorii, je třeba si napřed přiblížit již několikrát zmiňovanou postavu Flavia Ricimera, jenž hrál v událostech popsaných na následujících stranách velkou roli.

Flavius Ricimer, po otci Svěb a po matce Vizigót,²⁵³ byl západní generál a patricius, který měl ve druhé polovině 5. století nezanedbatelný vliv na politiku západořímské říše. V roce 456 se postaral o sesazení Eparchia Avita, aby na trůn vzápětí dosadil svého favorita Maioriana. Odpověď na otázku, proč se o císařskou moc neucházel sám je nasnadě – znemožňoval mu to jeho barbarský původ.

Roku 455 Theodosiova dynastie v mužské linii definitivně vymřela. Oním rokem tedy začíná to, co Roger Collins nazývá věkem vojenských diktátorů.²⁵⁴ Rozdíl mezi předchozími generály, jako byli Stilicho či Constantius a Ricimerem pak spočívá v tom, že tito Ricimerovi předchůdci se spokojili s dynastickou politikou a svazky uskutečněnými s příslušníky legitimní dynastie.²⁵⁵ Ricimer oproti tomu zcela změnil přístup k pozici západního císaře. To se poprvé projevilo právě roku 456 po porážce Avita u Placentie, kdy jmenoval císařem generála Maioriana.²⁵⁶

Nejvýznamnějším krokem Maiorianovy vlády byla válečná výprava proti Vandalům usazeným v severní Africe. Králi Geiserichovi, který se o operaci dozvěděl, se však podařilo římské loďstvo úspěšně rozdrtit a Maiorianus byl nucen vandalské panství uzнат a potvrdit tak jejich svrchovanost nejen na africkém území, ale i na Sardinii, Korsice a Baleárských ostrovech.²⁵⁷ Při návratu zpět do Itálie roku 461

²⁵³ Sidonius Apollinaris, *Carmina* II. 360 – 363, s. 182.

²⁵⁴ R. Collins, *Evropa*, s. 60.

²⁵⁵ John O'Flynn říká, že je to kvůli prestiži dynastie a respektu z ní. K tomuto J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 108; podobně se vyjadřuje také John Drinkwater. Srov. J. Drinkwater, *The Usurpers*, s. 270.

²⁵⁶ O'Flynn tuto situaci vysvětluje tím, že byl Ricimer novým východním císařem Leonem I. (na východní trůn nastoupil v lednu roku 457) v nepřítomnosti západního augusta ustanoven správcem Západu a jako takový cítil po několika měsících interregna potřebu vybrat nového císaře. K tomuto J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 107.

²⁵⁷ J. Češka, *Zánik*, s. 230.

rozpustil armádu, což vyvolalo Ricimerův nesouhlas. Maioriana opět sesadil a o pět dní později dal popravit.²⁵⁸ Jako příčina Maiorianova pádu je často uváděna jeho nevydařená výprava proti Vandalům, je však možné, že šlo o hlubší problém spočívající v rozložení moci. Ricimer samozřejmě nechtěl, aby jím dosazený císař jednal z vlastní vůle nezávisle na něm a porážka Maiorianova loďstva mohla být pouhou záminkou k císařově sesazení.²⁵⁹

Nedlouho po sesazení a zavraždění Maioriana dosedl z Ricimerovy vůle a s podporou senátu²⁶⁰ na trůn Libius Severus. V jeho případě se však Ricimer poučil a ražbou svého monogramu na Severovy mince kladl důraz na svou vlastní roli v císařské politice.²⁶¹ Severus se však, ač po stránce formální to byl legitimní císař Západu, nedočkal uznání ze strany východního císaře Leona.²⁶² Toto značně zkomplikovalo situaci Ricimerovi, který potřeboval spojení s Východem ve válce proti Vandalům. Obecně se tak věří, že Ricimer svého někdejšího favorita roku 465 otrávil.²⁶³ Následně císař Leon poslal na západ svého vlastního kandidáta Anthemia.

Nyní se přesuňme o několik let později do doby, kdy byl Anthemius již po smrti a na jeho místo dosedl Olybrius, římský senátor²⁶⁴ a příbuzný vandalského krále Geisericha. Za dobu svého sedmiměsíčního panování²⁶⁵ stihl pouze jmenovat Gundobada jakožto nástupce mezitím zesnulého Ricimera do pozice patricia. Sám Olybrius zemřel na konci roku 472.

Již v březnu dalšího roku se západořímská říše dočkala nového císaře jmenovaného z vůle Gundobada, velitele císařské gardy Glyceria. Tato volba opět nebyla východním císařem Leonem potvrzena a místo Glyceria měl na západní trůn usednout Julius Nepos. Nepos Glyceria roku 474 sesadil a Glycerius se následně stal biskupem v Salonách (dn. Solin).²⁶⁶ Gundobad se poté vrátil zpět mezi Burgundy a stal se jejich králem.²⁶⁷

²⁵⁸ Marcellinus Comes, *Chronicon* 461. 2, s. 88.

²⁵⁹ A. Goldsworthy, *How Rome*, s. 358.

²⁶⁰ J. O'Flynn, *Generalissimos*, s. 111.

²⁶¹ J. Češka, *Zánik*, s. 231.

²⁶² Jordanes, *Římské dějiny* 335, s. 178.

²⁶³ J. Češka, *Zánik*, s. 232. Sidonius Apollinaris však oproti tomu tvrdí, že Severus zemřel přirozenou smrtí, viz Sidonius Apollinaris, *Carmina* II. 317, s. 181.

²⁶⁴ Hydatius, *Continuatio Chronicorum* 216, s. 32.

²⁶⁵ Marcellinus Comes, *Chronicon* 472. 2, s. 90.

²⁶⁶ Jordanes, *Římské dějiny* 338, s. 179.

²⁶⁷ J. Martindale, *The Prosopography II*, s. 524.

Ani Julius Nepos však nebyl přijat všemi. Tím, že sesadil Glyceria, si proti sobě popudil Burgundy,²⁶⁸ navíc se musel potýkat s vojenskými akcemi Vizigótů, jimž byl nakonec donucen roku 475 přenechat město Augustonemetum (dn. Clermont-Ferrand), čímž se území západořímské říše zmenšilo na Itálii a nevelké území s centrem v Soissons ovládané generálem Syagriem. Téhož roku proti Nepotovi navíc povstal generál Orestes. K Nepotově smůle byl tou dobou východořímský císař Leon již mrtev, čímž západní císař ztratil svou původní podporu. Císařský dvůr v Konstantinopoli navíc toho roku čelil uzurpaci Leonova švagra Basiliska – s východní intervencí tedy Nepos rozhodně počítat nemohl. Proto se rozhodl uprchnout do Dalmácie.

Na západní trůn byl mezitím dosazen Orestův syn Romulus, řečený Augustulus.²⁶⁹ Roku 476 byl však Orestes zavražděn generálem germánského původu Odoakerem. Romulus Augustulus pak pravděpodobně dožil v jižní Itálii.²⁷⁰

²⁶⁸ J. Češka, Zánik, s. 236.

²⁶⁹ Marcellinus Comes, Chronicon 475. 2, s. 91.

²⁷⁰ R. Collins, Evropa, s. 66.

Závěr

Roku 480 byl v důsledku spiknutí zosnovaného pravděpodobně biskupem Glyceriem zavražděn Julius Nepos, do té doby pobývající v Dalmatii. Touto událostí lze datovat faktický zánik římské říše na západě. Je však důležité dodat, že po formální stránce se toho změnilo málo. Císařské insignie byly odeslány do Konstantinopole a Odoaker, který se prohlásil za krále Germánů v Itálii, vystupoval jako podřízený východního císaře. Vytvořilo se tak tedy zdání jednoty římské říše spojené pod vládou císaře Zenóna.²⁷¹

Předkládaná práce demonstrovala spojení armády s destabilizací vnitropolitické situace v západořímské říši 5. století, stejně jako upadající císařskou autoritu, která byla po Honoriově smrti zpochybněna. Jak z práce vyplývá, více než polovina sledovaných uzurpátorů pocházela z řad římské armády a v několika případech tyto osoby zastávaly v rámci vojska vyšší pozice. Armáda hrála při uzurpacích důležitou roli, při nejmenším v případech, kdy uchazeči o císařskou moc nepocházeli ze senátorského stavu a neměli tedy dostatečný vliv nebo prostředky na to, aby si císařskou moc nárokovali jinak.

Dalším překvapivým závěrem je počet senátorů, kteří si v 5. století nárokovali trůn – v počtu uchvatitelů nepodporovaných armádou je jich většina. Tento jev může svědčit o snaze senátorské aristokracie o udržení si relevance v rámci vnitřní politiky západořímské říše a lze v něm spatřovat možná východiska dalšího bádání.

Je zajímavé, že v porovnání se Západem netrpěla východořímská říše tak výraznými mocenskými konflikty. Tato politická stabilita mohla být způsobena faktem, že Východ byl méně podroben tlaku ze strany germánských kmenů, což neblaze ovlivňovalo ekonomickou situaci na Západě.²⁷² Další příčinou je výhodnější geografická poloha Východu,²⁷³ kdy jedinou potenciálně problematickou oblast představoval Balkán a východní hranice, na níž však v průběhu 5. století probíhaly pouze dvě velice krátké války s perskou říší, a to mezi lety 421 – 422 a 440. Dalším problémem Západu byla po roce 423 v porovnání s Východem absence císařské dynastie, což zavdávalo východnímu dvoru záminku k intervenci, v jejímž důsledku byl dosazen Valentinianus III. To je však jen jeden z problémů, s nimiž se západořímská říše musela potýkat. Politická rovnováha byla mnohokrát narušena uzurpacemi, více či

²⁷¹ J. Češka, Zánik, s. 240.

²⁷² J. Burian – P. Oliva, Civilizace, s. 513.

²⁷³ M. Grant, Pád, s. 169.

méně zdařilými. Záminky a motivace byly různorodé, vycházíme-li z těch případů, v nichž je vůbec můžeme určit či alespoň odhadovat.

Ačkoliv by se dal předpokládat opak (a mnoho již zmíněných autorů to už učinilo), otázka barbarizace římské armády je mnohem komplexnější, než aby bylo možno jednoznačně říct, zda měla vliv na zánik západořímské říše. Je jednoduché odsoudit pozdně antickou armádu na Západě jako těleso, které se „svým cizineckým složením jen málo podobalo někdejší římským armádám.“²⁷⁴ Z průzkumu Hughha Eltona však vyplývá, že toto tvrzení není ani zdánlivě pravdivé. V období mezi lety 350 – 476 převyšovali v římské armádě Římané barbary v poměru 2:1.²⁷⁵ Je možné, že nejpravděpodobnější a také nejstřízlivější pohled nabízí již jednou citovaná studie Michaela Whitbyho, která říká, že k zániku západořímské říše mohla přispět přílišná volnost poskytovaná barbarským federátům.²⁷⁶

Pohled pramenů na tyto události je různý, nejčastěji v závislosti na osobním vztahu autora k danému císaři či uzurpátorovi, jak jsme mohli vidět například v případě Sidonia, jenž se s několika jmenovanými osobnostmi osobně znal, či s nimi byl dokonce v příbuzenském poměru. Je také pochopitelné, že si autoři, jako to dokládá případ Paula Orosia, nemohli dovolit znepřátelit stávající režim, a proto se o situaci zmínili jen velice povrchně. Z tohoto důvodu naneštěstí musíme některé otázky vztahující se jak k osobnostem uzurpátorů, tak k pozadím uzurpací, ponechat nezodpovězeny.

²⁷⁴ J. Češka, *Zánik*, s. 177.

²⁷⁵ H. Elton, *Warfare*, s. 147 – 148.

²⁷⁶ M. Whitby, *The Army*, s. 290 – 291.

Bibliografie

Prameny vydané v češtině

Aelius Spartianus, Severus, in: Portréty světovládců I, přel. Jan Burian – Bohumila Mouchová, Praha 1982.

Ammianus Marcellinus, Soumrak římské říše, přel. Josef Češka, Praha 1975.

Eutropius, Stručné římské dějiny, přel. Bohumila Mouchová, Praha 2008.

Evagrius Scholasticus, Církevní dějiny, přel. Josef Novák, Praha 1991.

Flavius Vegetius Renatus, Narys vojenského umění, in: Antické válečné umění, ed. a přel. Václav Marek – Jan Kalivoda, Praha 1977.

Héródianos, Řím po Marku Aureliovi, přel. Jan Burian – Bohumila Mouchová, Praha 1975.

Jordanes, Gótské dějiny/Římské dějiny, přel. Stanislav Doležal, Praha 2012.

Latinius Pacatus Drepanius, Chvalořeč na císaře Theodosia, in: Synové slávy – oběti iluzí, přel. Jan Burian – Bohumila Mouchová, Praha 1977, s. 197 – 238.

Paulus Orosius, Dějiny proti pohanům, přel. Bohumila Mouchová, Praha 2018.

Řehoř z Tours, O boji králů a údělu spravedlivých, přel. Jaromír Kincl, Praha 2005.

Sextus Aurelius Victor, Kniha o císařích, in: Řím po Marku Aureliovi, přel. Jan Burian – Bohumila Mouchová, Praha 1975.

Socrates Scholasticus, Církevní dějiny II, přel. Josef Novák, Praha 1990.

Gaius Suetonius Tranquillus, Životopisy dvanácti císařů, ed. Bohumil Ryba – Jana Nechutová, Praha 1974.

Zósimos, Stesky posledního Římana, přel. Antonín Hartmann, Praha 1983.

Prameny v anglickém překladu

Claudius Claudianus, The War Against Gildo, přel. Maurice Platnauer, London 1922.

Filostorgios, Epitome of the Ecclesiastical History of Philostorgius, compiled by Photius, Patriarch of Constantinople, přel. Edward Walford, London 1855.

Historia Augusta, Volume III: The Two Valerians. The Two Gallieni. The Thirty Pretenders. The Deified Claudius. The Deified Aurelian. Tacitus. Probus. Firmus, Saturninus, Proculus and Bonosus. Carus, Carinus and Numerian, přel. David Magie, Harvard 1932.

Olympiodóros, Histories, in: J. H. Freese (ed.), The Library of Photius, přel. J. H. Freese, New York 1920.

Sidonius Apollinaris, The Letters of Sidonius, with Introduction and Notes, přel. Ormonde Maddock Dalton, Oxford 1915.

Sózomenos, Ecclesiastical History, in: Schaff, Philip – Wace, Henry (edd.), Nicene and Post-Nicene Fathers, Series II, Volume 2, přel. Chester D. Hartranft, New York 1890.

Prameny v latinském originále

Chronica Minora Saec. IV. V. VI. VII.: Prosperi Tironis epitoma chronicon, in: Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 9, ed. Theodor Mommsen, Berlin 1892.

Chronica Minora Saec. IV. V. VI. VII., vol 2: Marcellini V. C. Comitum Chronicon, in: Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 11, ed. Theodor Mommsen, Berlin 1894.

Chronica Minora Saec. IV. V. VI. VII., vol 2: Hydatii Lemici Continuatio Chronicorum Hieronymianorum, in: Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 11, ed. Theodor Mommsen, Berlin 1894.

Gai Sollii Apollinaris Sidonii Epistulae et carmina, in: Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 8, ed. Bruno Krusch, Berlin 1887.

Notitia dignitatum omnium tam civilium quam militarium, ed. Otto Seeck, Berlin 1876.

Paulus Diaconus, Historia Romana, ed. Amedeo Crivellucci, Roma 1914.

Odborná literatura

Burian, Jan – Oliva, Pavel, Civilizace starověkého Středomoří, Praha 1984.

Burian, Jan, Římské impérium, Praha 1994.

Cameron, Averil – Garnsey, Peter (edd.), The Cambridge Ancient History, Volume XIV, Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600, Cambridge University Press 2008.

- Chrysos, Evangelos, Die Römerherrschaft in Britannien und ihr Ende, Bonner Jahrbücher 191, 1991, s. 247 – 276.
- Collins, Roger, Evropa raného středověku 300 – 1000, Praha 2005.
- Crump, Gary, Ammianus and the Late Roman Army, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 22, 1973, č. 1, s. 91 – 103.
- Češka, Josef, Poslední století starověku, Brno 1987.
- Češka, Josef, Zánik antického světa, Praha 2000.
- Doležal, Stanislav, Interakce Gótů a římského impéria ve 3. – 5. století n. l., Praha 2008.
- Drinkwater, John, The Usurpers Constantine III (407-411) and Jovinus (411-413), *Britannia* 29, 1998, s. 268 – 298.
- Elton, Hugh, Warfare in Roman Europe, AD 350 – 425, Oxford 1998.
- Elton, Hugh, The Roman Empire in Late Antiquity: A Political and Military History, Cambridge University Press 2018.
- Gillett, Andrew, Rome, Ravenna and the Last Western Emperors, *Papers of the British School at Rome* 69, 2001, s. 131 – 167.
- Goldsworthy, Adrian, Armáda starého Říma, Praha 2010.
- Goldsworthy, Adrian, How Rome fell. Death of a Superpower, New Haven – London 2009.
- Grant, Michael, Pád říše římské, Praha 1997.
- Grant, Michael, Dějiny antického Říma, Praha 1999.
- Grant, Michael, Římští císařové, Praha 2010.
- Halsall, Guy, Barbarian Migrations and Roman West, 376 – 568, Cambridge 2007.
- Humphries, Mark, Family, Dynasty, and the Construction of Legitimacy from Augustus to the Theodosians, in: Shaun Tougher (ed.) *The Emperor in the Byzantine World. Proceedings of the 47th Byzantine Spring Symposium*, Cardiff 2014, s. 13 – 27.
- Humphries, Mark, From Usurper to Emperor: The Politics of Legitimation in the Age of Constantine, *Journal of Late Antiquity* 1, 2008, č. 1, s. 88 – 89.
- Humphries, Mark, Roman Senators and Absent Emperors in Late Antiquity, *Acta archaeologica et artium historiam pertinentia* 17, 2003, s. 27 – 46.

- Kulikowski, Michael, Barbarians in Gaul, Usurpers in Britain, *Britannia* 31, 2000, s. 325 – 345.
- Kulikowski, Michael, The Career of the Comes Hispaniarum Asterius, *Phoenix* 54, 2000, č. 1/2, s. 123 – 141.
- Martindale, John (ed.), *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume I – II*, Cambridge 1971 – 1980.
- Mathisen, Ralph, Sidonius on the Reign of Avitus: A Study in Political Prudence, *Transactions of the American Philological Association* (1974-2014) 109, 1979, s. 165 – 171.
- Mathisen, Ralph, The Third Regnal Year of Eparchius Avitus, *Classical Philology* 80, 1985, č. 4, s. 326 – 335.
- O'Flynn, John, *Generalissimos of the Western Roman Empire*, Edmonton 1983.
- Oost, Stewart, Aëtius and Majorian, *Classical Philology* 59, 1964, č. 1, s. 23 – 29
- Oost, Stewart, The revolt of Heraclian, *Classical Philology* 61, 1966, s. 236 – 242.
- Scharf, Ralf, Der spanische Kaiser Maximus und die Ansiedlung der Westgoten in Aquitanien, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 41, 1992, č. 3, s. 374 – 384.
- Scharf, Ralf, Jovinus – Kaiser in Gallien, *Francia* 20, 1993, č. 1, s. 1 – 13.
- Szidat, Joachim, *Usurpator tanti nominis. Kaiser und Usurpator i der Spätantike (337 – 476 n. Chr.)*, Stuttgart 2010.
- Vavřínek, Vladimír, *Encyklopedie Byzance*, Praha 2011.
- Wardman, Alan, Usurpers and Internal Conflicts in the 4th Century A.D., *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 33, 1984, č. 2, s. 220 – 237
- Wijnendaele, Jeroen, The Career and 'Revolt' of Gildo, comes et magister utriusque militiae per Africam, *Latomus: revue d'études latines* 76, 2017, č. 2, s. 385 – 402.
- Wijnendaele, Jeroen, The Manufacture of Heraclianus' Usurpation (413 CE), *Phoenix* 71, 2017, č. 2, s. 138 – 156.
- Wijnendaele, Jeroen, Late Roman Civil War and the African Grain Supply, *Journal of Late Antiquity* 12, 2019, č. 2, s. 298 – 328.
- Zástěrová, Bohumila, *Dějiny Byzance*, Praha 1992.